

<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems

E-ISSN: 3041-8623

Vol. 14(1), 61-86

Received: 05.08.2024 Accepted: 03.03.2025

Research Paper

Sociological Study of Family Transitions in Kermanshah City

Farzad Parhoodeh

Ph.D. student in Sociology (Iran's Social Issues), Department of Social Sciences, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran
fparhode66@gmail.com

Asadollah Naghdi*

Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran
a.naghdi@basu.ac.ir

Mohammad Taghi Sabzehei

Assistant professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Economic and Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran
m.sabzehei@basu.ac.ir

Hossein Imani Jajarmi

Associate professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran
imanijajarmi@ut.ac.ir

Introduction

The family as one of the most vital social institutions plays a crucial role in the socialization and institutionalization of values and norms. However, in today's world, the family has undergone significant transformations that necessitate careful examination and analysis. These changes encompass alterations in family structures, functions, and various forms all influenced by social, cultural, and economic factors. Sociological studies indicate that traditional gender roles within families have evolved, leading to a diminished capacity for families to fulfill their functions. Notable shifts include an increase in cohabitation without marriage, growing individualism, changing values, and a focus on self-actualization. Additionally, economic relationships have shifted from being purely transactional to more emotionally driven. Similar trends are observed in Iran, where weak family interactions and a lack of dialogue space pose significant challenges. The rise of communication technologies, such as text messaging and online platforms, has exacerbated these issues. Statistical data further reveal structural and functional changes within Iranian families. The latest National Values and Attitudes Survey highlights shifts in family decision-making, marriage preferences, attitudes toward women's rights, and childbearing in Kermanshah. Many respondents noted a decline in moral values, support for women's rights to divorce and equal inheritance, a preference for non-relative marriages, a desire for smaller families, and evolving views on children's autonomy. The importance of this study lay in its potential to deepen our understanding of family dynamics and to provide practical, logical solutions aimed at enhancing family life.

Materials & Methods

This study employed a qualitative approach grounded in thematic analysis. The target population comprised experts knowledgeable about family transitions in Kermanshah. Participants were purposefully selected based on their extensive familiarity with the subject matter. Data were collected through semi-structured interviews, utilizing both audio recordings and note-taking. The interviews continued

until data saturation was achieved, meaning that the collection of new information ceased to reveal additional patterns or concepts. Data analysis followed the 6-step method outlined by Braun and Clarke, which involved:

1. Familiarization with the data
2. Searching for themes
3. Generating categories from the text
4. Reviewing themes

*Corresponding author

Parhoodeh, F., Naghdi, A., Sabzei, M.T., & Imani Jajarmi, H. (2025). Sociological study of family transitions in Kermanshah City. *Strategic Research on Social Problems*, 14(1), 61-86. <https://doi.org/10.22108/srsp.2025.142338.2021>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2025.142338.2021>

5. Describing themes
6. Analyzing based on interview responses

Concepts related to family transitions were organized into foundational sentences and primary concepts. Subsequently, the primary categories were refined and subcategories were identified based on semantic similarities. These subcategories were then integrated into broader themes to highlight the most significant dimensions of family transitions. To ensure the validity and reliability of the findings, the data were evaluated and confirmed by family experts. Additionally, the processes of coding, theme extraction, and result interpretation were reviewed by relevant academic professionals, leading to necessary adjustments. Prior to the interviews, participants were informed about the research topic, objectives, data collection methods, and the benefits of the study, ensuring that their identities would remain confidential.

Discussion of Results & Conclusion

This study explored the transitions in family dynamics in Kermanshah from a sociological perspective, highlighting the influence of social, economic, and cultural factors. Kermanshah as one of the country's major cities features a diverse racial and ethnic landscape, which contributes to its unique cultural and value expressions. Research indicates that families in Kermanshah have experienced significant changes and transitions over recent decades. The findings derived from qualitative interviews with experts in family studies

identified 11 key categories or themes related to the structural, functional, relational, and individual roles within families. Notable transitions included the decline of kinship ties, shifts in women's roles and marital relationships, nuclearization of family structures, changes in power dynamics among family members, evolving lifestyles, deinstitutionalization of marriage, weakening of collective and traditional values, increasing attention to children's rights, and cultural alienation. These changes presented both opportunities and challenges for families. In conclusion, the family remained a fundamental social institution in Kermanshah, serving as a vital source of emotional and social support and transmitting values and norms to future generations. However, various factors—cultural, economic, and technological—had prompted shifts in family structures and roles. Addressing these changes effectively required comprehensive and evidence-based approaches. The key solutions that government and family institutions could implement to support family stability included: financial education, strengthening family relationships, providing psychosocial support, reinforcing shared values, enhancing the educational system, promoting sustainable employment, developing social support programs, fostering a culture of dialogue, implementing balanced population policies, and bolstering cultural infrastructure.

Keywords: Family Transitions, Changing Relationships and Roles, Single Life, Children's Rights, Value Gap.

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی
سال چهاردهم، شماره پیاپی (۴۸)، شماره اول، ۱۴۰۴، ص ۸۶-۶۱
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۳

مقاله پژوهشی

مطالعه جامعه‌شناختی تحولات خانواده در شهر کرمانشاه

فرزاد پرهوده، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و

اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

fparhode66@gmail.com

اسدالله نقدی^{id*}، استاد، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

a.naghdi@basu.ac.ir

محمدتقی سبزه‌ای، استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

m.sabzehei@basu.ac.ir

حسین ایمانی جاجرمی، دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

imanijajarmi@ut.ac.ir

چکیده

در سال‌های اخیر، خانواده‌های شهر کرمانشاه متأثر از عوامل مختلف اجتماعی، اقتصادی و تکنولوژیکی با تغییرات چشمگیری در ساختار، کارکرد و نقش‌های سنتی مواجه شده‌اند که این تحولات نیازمند بررسی و سیاست‌های اجتماعی جدید است. مطالعه حاضر با هدف مطالعه جامعه‌شناختی تحولات خانواده در شهر کرمانشاه انجام شده است. پژوهش مبتنی بر رویکردی کیفی و تحلیل مضمون است. از تکنیک مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته در راستای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. جامعه آماری مشتمل بر مطلعین آگاه به موضوع خانواده (استادان دانشگاه و کارشناسان حوزه خانواده) است. در انتخاب نمونه‌ها از نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. در این مطالعه باتوجه به اشباع داده‌ها، تحلیل‌ها براساس داده‌های جمع‌آوری شده از ۱۶ نمونه انجام شده است. در تحلیل داده‌ها از روش شش‌مرحله‌ای براون و کلارک (2006) استفاده شده است. تعداد ۸۳ مضمون اولیه، ۲۲ مضمون فرعی و ۱۱ مضمون اصلی (محوری) حول مقوله هسته‌ای یعنی تحولات خانواده استخراج شد. یافته‌های جدید از مطالعه تحولات خانواده در شهر کرمانشاه نشان از ضعیف شدن روابط خویشاوندی، تغییر در نقش و روابط اعضای درون خانواده به‌ویژه زنان و مردان، زیست مجردی و رواج سبک‌های جدید زندگی، توجه به حقوق فرزندان، شکاف نسلی و ارزشی داشته است.

واژه‌های کلیدی: تحولات خانواده، تغییر روابط و نقش، زیست مجردی، حقوق فرزندان، شکاف ارزشی

* نویسنده مسئول

پرهوده، فرزاد، نقدی، اسدالله، سبزه‌ای، محمدتقی، و ایمانی جاجرمی، حسین. (۱۴۰۴). مطالعه جامعه‌شناختی تحولات خانواده در شهر کرمانشاه. پژوهش‌های

راهبردی مسائل اجتماعی، ۱۴(۱)، ۸۶-۶۱. <https://doi.org/10.22108/srsp.2025.142338.2021>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2025.142338.2021>

مقدمه و بیان مسئله

خانواده مهم‌ترین و اساسی‌ترین نهاد در بین سایر نهادهای جامعه است که از دیرباز به‌عنوان اولین کانون جامعه‌پذیری افراد و نهادینه کردن ارزش‌ها و هنجارهای یک ساختار در اعضا نقش داشته است. از خانواده می‌توان به‌عنوان نهاد انسان‌ساز در جامعه نام برد؛ زیرا تربیت‌کننده انسان‌هایی است که پذیرنده نقش‌ها و مسئولیت‌های جامعه هستند. خانواده از جایگاه رفیعی در حیات اجتماعی برخوردار است؛ زیرا از یک سو به‌عنوان نخستین گروهی است که از آن برمی‌خیزیم و در درون آن با دنیای اطراف آشنا می‌شویم و از دیگر سوی، بیشترین تأثیر را بر کودک وارد می‌سازد که دوران اولیه حیات را می‌گذرانند و این تأثیر تا پایان حیات ادامه‌دار است (ساروخانی، ۱۳۹۸: ۴۰-۲۹).

از مهم‌ترین مسائل مهم در جهان معاصر تحول خانواده است که به امری جهان‌شمول و نیازمند بحث و بررسی تبدیل شده است. خانواده مجموعه‌ای گسترده از ساختارها، کارکردها و اشکال مختلف است که در هر کشور و فرهنگی متفاوت است و در درون جامعه‌ای واحد نیز، براساس طبقه اجتماعی، سطح فرهنگی و اقتصادی تغییر می‌یابد؛ به همین سبب، جای آن دارد که خانواده را نه به‌عنوان عاملی ایستا و تغییرناپذیر، بلکه همانند هسته تحول‌یابنده در نظر بگیریم که انعطاف‌پذیری و انطباق‌پذیری چشمگیری دارد. خانواده عرصه‌ای بسته نیست، بلکه نهادی است که همواره از دگرگونی‌های کل جامعه تأثیر می‌پذیرد و درعین حال توانایی پایداری در برابر رویدادها و دگرگونی‌ها و اثرگذاری‌ها بر آنها را نیز دارد (بهنام، ۱۳۹۲: ۲۵).

امروزه حتی در صنعتی‌ترین جوامع باوجود اینکه ضرورت خانواده پذیرفته شده است، اندیشمندان حوزه جامعه‌شناسی معتقدند که نهاد خانواده به‌عنوان کانون جامعه‌پذیری، رشد و تعامل افراد در بیشتر کشورهای مدرن و روبه رشد دچار تحول و تغییر در ساختار، کارکرد و نقش فردی شده است. کوچک شدن بُعد خانوار، خودمختاری و ورود زنان به بازار کار، تعادل در نقش‌های زنان و مردان، شکاف فکری والدین و

فرزندان، وجود چالش درباره روند سرپرستی کودکان، تغییر در الگوهای تشکیل خانواده، شیوه‌های همسرگزینی و غیره ازجمله مواردی هستند که طی چند دهه اخیر خانواده در کشورهای صنعتی و روبه رشد با آن مواجه بوده‌اند.

مطالعات و دیدگاه اندیشمندان جامعه‌شناسی و حوزه خانواده نیز نشان از تحولات عمیق در خانواده دارد؛ ازجمله تحولاتی که طی چند دهه اخیر خانواده تجربه کرده است، می‌توان به این موارد اشاره کرد: تفکیک نقش زن و مرد در جامعه صنعتی (نقدی و روئین‌تن، ۱۳۹۷: ۷۲، به نقل از پارسونز)، کاهش توانایی خانواده در انجام کارکردهایی مثل پرورش فرزند، اجتماعی کردن فرزندان، کنترل روابط جنسی، کاهش اقتدار خانواده (Popenoe, 1988: 329-330)، افزایش میزان همزیستی بدون ازدواج و باروری حاصل از آن (Lesthaeghe & Neels, 2002: 331)، فردگرایی مفرط و افول نهادهایی همچون خانواده و مذهب (Beck, 2004: 512)، جایگزینی نسل و تغییر جهان‌بینی افراد (Inglehart, 1977: 3)، تغییر ارزش‌ها و دنبال کردن مسیر خودشکوفایی (Inglehart, 2000: 26-27)، سست شدن روابط اقتصادی و محاسبه‌گری و برعکس، شکل‌گیری پیوند و روابط مبتنی بر عشق و عاطفه (گیدنز، ۱۳۸۴: ۱۲۳)، تحول در پیوند زناشویی و نهادزدایی از ازدواج (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۱۲-۱۰۷)، تغییر در ساختار خانواده و افقی شدن ساختار قدرت (گیدنز، ۱۳۹۲: ۹۸-۹۶)، به تأخیر انداختن ازدواج، تشکیل خانواده و رواج زندگی مشترک بدون ازدواج، انعطاف‌پذیری جنسی، کاهش ارزش نقش مادری از دیدگاه زنان، افزایش میزان طلاق (کاستلز، ۱۳۸۰: ۱۷۹)، فقدان عاطفه، صمیمیت، عدم تعهد در بین زوجین و بی‌معنایی، گسیختگی زندگی مشترک و فرار فرزندان از خانه (چیل، ۱۳۸۸: ۵۵، ۱۸۷، ۱۹۱).

آمارها و گزارش مطالعات انجام‌شده در ایران نیز نشان از تغییر و تحولات خانواده طی چند دهه اخیر با شدت بیشتری دارد. از نگاه برخی از جامعه‌شناسان، نوعی تحول ساختاری و ضعف تعامل و خلأ فضای گفت‌وگو در بین خانواده‌های ایرانی پدید آمده است (لبیسی، ۱۳۹۲). اشکال اساسی خانواده امروز ایرانی کم‌حرفی و کم‌سخنی است و خانواده دچار

پژوهش حاضر نیز در پی پاسخ به این سؤال است که باتوجه به انتقال تغییرات از جوامع اروپایی به ایران، آیا خانواده نیز در شهر کرمانشاه، همان فرایندهای تحول و تغییراتی را تجربه می‌کند که در کشورهای غربی شاهد هستیم یا مسیری دیگر از این تحولات را در پیش گرفته است.

اهمیت این پژوهش از این حیث است که مطالعه جامعه‌شناختی تحولات خانواده به درک عمیق‌تر از مسئله پیش‌رو کمک می‌کند و با ارائه راهکارهای عملی و منطبق با جامعه آماری مدنظر، نقشه راهی را برای پژوهشگران آتی و برنامه‌ریزی‌های مرتبط به حوزه خانواده فراهم می‌کند. همچنین شناخت علمی از تحولات خانواده‌های شهر کرمانشاه، تغییرات، چالش‌ها، ظرفیت‌ها و آینده آن، وضع بهبود زندگی خانواده و آشنایی با نیازها و شکاف‌های خانواده را فراهم می‌سازد و زمینه مداخله‌گری نادرست را در خانواده از بین می‌برد؛ بنابراین، هدف اصلی پژوهش مطالعه جامعه‌شناختی تحولات خانواده در شهر کرمانشاه بوده است.

پیشینه تجربی پژوهش

باتوجه به گستردگی مبانی تجربی و نگاه ویژه پژوهشگران و اندیشمندان داخلی و خارجی طی چند دهه گذشته به موضوع خانواده و تحولاتی که در این نهاد رخ داده است، در راستای مختصرشدن حجم مقاله، در پژوهش حاضر به مطالعاتی توجه شده است که به‌طور ویژه به بحث خانواده پرداخته و طی چند سال اخیر انجام گرفته‌اند.

پیشینه تجربی داخلی

بگی و عباسی شوازی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «پویایی خانوار در ایران: مطالعه چهار دهه تغییرات در ساختار خانواده و خانوار» به روش تحلیل ثانویه و استفاده از داده‌های کل کشور طی ۳۵ سال گذشته (۱۳۶۳-۹۷)، داده‌های طرح هزینه و درآمد خانوار تجزیه و تحلیل شده است. به نظر پژوهشگران، ساختار خانوار جوامع معاصر در بسیاری از نقاط جهان متفاوت‌تر از دهه‌های قبل‌تر است. در بسیاری از کشورها

داوری نکردن و گفت‌وگونکردن شده است و این نبود نظام معنایی جمعی و مشترک در بین بین‌نسلی، بین‌جنسیتی و بین فردی محدود و گم شده است. ظهور گسترده پیامک‌ها، فضای مجازی و بسیاری چیزهای دیگر این جای خالی گفتمان درون خانواده را پر کرده است (آزاد ارمکی، ۱۳۹۷: ۹۵-۹۳). داده‌های مرکز آمار و سالنامه‌های آماری مربوط به استان کرمانشاه نیز نشان از تحول خانواده در شهر کرمانشاه در سطوح ساختاری-کارکردی داشته است.

نتایج پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌ها در موج چهارم در شهر کرمانشاه نیز نشان از تغییر و تحولات حوزه خانواده در ابعاد مختلف داشته است. مشارکت اعضای خانواده در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی برای پدر، مادر و همه اعضای خانواده به ترتیب ۵۴٪، ۳٪ و ۲۶٪ بوده است، همچنین تصمیم‌گیری در امورات اجتماعی به ترتیب برای پدر ۳۵ درصد، برای مادر ۱۳ درصد و برای همه اعضای خانواده ۳۴ درصد بوده است. ۶۰ درصد از افراد پاسخ‌گو ازدواج‌های غیرخویشاوندی را ترجیح داده‌اند، ۴۹/۳ معاشرت و دوستی‌های قبل از ازدواج را ترجیح می‌دهند، ۳۱ درصد مشکلی با مهمانی و جشن‌های مختلط نداشتند، ۵۰/۶ درصد از پاسخ‌گویان موافق آزادی فرزندان‌شان در سبک زندگی پوشش بوده‌اند. ۶۶ درصد از پاسخ‌گویان موافق حق طلاق برای زنان، ۸۰ درصد پاسخ‌گویان معتقد به کاهش صفات اخلاقی در مقایسه با ۵ سال قبل بودند، مطلوب فرزندآوری و داشتن فرزند برای ۸/۵ درصد از پاسخ‌گویان ۲ فرزند و کمتر بوده است. ۸۵/۵ درصد از پاسخ‌گویان در طبقه متوسط رو به پایین بودند، ۸۰ درصد موافق با ارث برابر برای زن و مرد، ۷۸ درصد پاسخ‌گویان با نومکانی پس از ازدواج فرزندان موافق بودند، بیش از ۴۰ درصد معتقد به حق طلاق زن‌ها، ۶۳ درصد موافق با کمک زنان در مخارج خانواده (دفتر طرح‌های ملی با همکاری مرکز ملی رصد اجتماعی وزارت کشور، ۱۴۰۲). کرمانشاه با بار تکفل (نزدیک ۶۰ درصد)، شاخص فلاکت (بالتر از ۴۸ درصد) در بین سه استان اول کشور و همچنین، با نرخ بیکاری (۱۴/۹) جایگاه دوم کشور را داشته است (سالنامه آماری کشور، ۱۴۰۰).

خانواده عینیت‌ها و ذهنیت‌ها درباره خانواده متحول گشته است و این تحول از تطابق کامل عینیت‌ها و ذهنیت‌ها تا دو شاخه‌شدنشان را شامل می‌شود و مطابق هم نیستند.

ابوالحسن تنهایی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی تحولات ساختاری نهاد خانواده با نگاهی به روابط فرازنشویی زنان» به روشی کیفی و میدانی و با ابزار مصاحبه به این یافته‌ها رسیده‌اند که تنوع‌طلبی جنسی، توجیه رابطه فرازنشویی یا نامشروع و عدم حضور همیشگی همسر در خانه مهم‌ترین عواملی بوده‌اند که سبب گرایش زنان به روابط نامشروع و فراتر از رابطه زناشویی بوده است. یک پدیده محوری به نام دگردیسی محبت و صمیمیت یا عشق متلاقی پدید آمده است. فردگرایی، بی‌تفاوتی همسر، فرودستی زن در کسب درآمد به عنوان شرایط مداخله‌گر و درنهایت اینکه زنان در این کنش و واکنش‌ها با اقدام به رابطه فرازنشویی و میل به مصرف‌گرایی، مدیریت بدن و تردیدداشتن در ادامه زندگی و توجیه این رابطه، پیامدهایی چون لذت‌گرایی و عادی‌شدن روابط فرازنشویی و نامشروع را پدید آورده‌اند.

علی‌دوستی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «تعیین‌کننده‌ها و محدودیت تمایل به فرزندآوری در شهرستان کرمانشاه» به روشی کمی و پیمایشی و با تکنیک پرسش‌نامه در بین شهروندان کرمانشاهی به این نتایج دست یافته‌اند: حدود که ۲/۷ درصد از زوجین بدون فرزند بوده‌اند، ۳۳/۱ درصد از زوجین دارای یک فرزند و تمایلی به داشتن بیش از یک فرزند نداشته‌اند. تفاوت معناداری در متغیرهای حمایت اجتماعی، جنس، سن، ترجیح جنسی و اشتغال وجود داشته است؛ اما بین تمایل به فرزندآوری و فشار اجتماعی، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، محل سکونت، تحصیلات و سواد، نوع مسکن و مدت زمان استفاده از اینترنت رابطه‌ای مشاهده نشده است. به نظر پژوهشگران، در راستای گرایش به باروری در بین خانواده‌های شهرستان توجه به حمایت‌های مالی، شغلی و اجتماعی لازم است و در این زمینه برنامه‌ریزی امری ضروری است.

سبک‌ها و الگوهای جدیدی از خانواده پدید آمده است. نتایج نشان داده است که در طی این دوره، سهم خانوارهای تک‌نفره، تک‌والد و نیز خانوارهای زوجین بدون فرزند افزایش یافته و در طرف مقابل از سهم خانوارهای گسترده و ترکیبی کاسته شده است. هرچند خانوارهای هسته‌ای همواره اکثریت مطلق خانوارها را به خود اختصاص داده‌اند، سهم آنها در یک دهه گذشته رو به کاهش گذاشته است. به نظر می‌رسد دلیل اصلی ثبات سهم این نوع از خانوارها، بافت فرهنگی و مذهبی جامعه و طولانی‌تر شدن دوره باقی‌ماندن فرزندان در خانه والدین باشد. مشاهده روندهای موجود نشان می‌دهد که هرچند ساختار خانواده و خانوار در ایران تا دهه‌های پیش، از ثبات نسبی برخوردار بود، از حدود یک دهه پیش با تغییراتی روبه‌رو شده است؛ با این حال، به جای تبدیل شدن به الگوی خانواده مستقل غربی، ویژگی‌های یک الگوی همبستگی عاطفی را به خود گرفته است.

رحیمی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی تجربه دانشجویان سه دهه گذشته تاکنون از سیر تحول مفهوم خانواده ایرانی» با دیدی آسیب‌شناسانه تحولات ساختاری و کارکردی خانواده‌ها را از نگاه دانشجویان (سه دهه ۶۰ تا ۹۰) و با روشی کیفی و اسنادی و ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و تحلیل تماتیک مطالعه و بررسی کرده است. بنای پژوهش براساس نگاهی از جنس فرهنگی بوده است که می‌خواهد ببیند به دنبال تحولات مختلف در نهاد خانواده از سه دهه گذشته تاکنون در ایران، تحول فرهنگی «مفهوم خانواده» چگونه بوده است؛ براین اساس در این مطالعه که چگونگی تحول مفهوم خانواده بوده است، نمونه‌های آماری در بین کسانی صورت گرفته است که در دهه‌های ۶۰، ۷۰ و ۸۰ دانشجویان بوده‌اند. پژوهشگر به این نتیجه دست یافته که پیکربندی خانواده ایرانی در این سه دهه از درون و بیرون دچار تحولاتی شده است. تحولاتی از قبیل شکل‌گیری کانال جدید تعاملات در خانواده، تغییرات کیفی در روابط خانوادگی و... که در نتیجه آنها پوسته‌ای از خانواده ایرانی باقی‌مانده است. براساس این یافته اصلی پژوهش، در مسیر تحول مفهوم

پیشینه تجربی خارجی

عباسی شوازی و مک دونالد^۱ (۲۰۰۸) در تحقیقی با عنوان «تغییرات خانواده در ایران، با تأکید بر نقش مذهب، دولت و انقلاب» در این تحولات به این سؤالات پاسخ داده‌اند: تحول خانواده تا چه حد تحت تأثیر تغییرات ساختاری یا نیروهای عقیدتی صورت گرفته است و کدام عناصر در خانواده بدون تغییر مانده است؟ نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تلفیقی از تغییر و مقاومت مشاهده می‌شود، به‌طوری‌که برخی جنبه‌ها بدون تغییر مانده و برخی دچار تغییر شده است. تغییرات عمده‌ای در سطح فردی و درون خانواده مثل نگرش‌های جنسیتی، تعداد فرزندان و تغییرات بیرونی روال کندتری داشته است، به‌طوری‌که محققین معتقدند، نقش اقتدار مذهبی در تغییرات محدود بوده است و دولت به‌عنوان محدودکننده یا گسترش تحولات درون خانواده می‌تواند نقش اساسی ایفا کند. افزایش سن ازدواج، کاهش مولید، افزایش میزان طلاق طی سال‌های بعد از انقلاب از عمده‌ترین تحولات درون خانواده‌های ایرانی بوده است.

باسین^۲ (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان «تحولات ساختار خانواده در دوران مدرن» به این نتایج رسیده است که مهاجرت از روستا به شهر به ازهم پاشیدگی واحدهای بزرگ خانواده و هسته‌ای شدن خانواده‌ها دامن زده است. خانواده در کشور هند معنای اصلی خود را حفظ کرده است؛ اما نه در نوع گسترده و صمیمی قبلی، بلکه در نوع هسته‌ای و محدودتر. نتایج پژوهش وی نشان می‌دهد که تفاوت معناداری میان ارزش‌های فرزندان و والدین وجود دارد. دیدگاه خانواده هسته‌ای برای تربیت فرزندان در هند متفاوت از دیدگاه خانواده‌های گسترده سنتی بوده است. عمده‌ترین اثر تغییرات درون خانواده برطبق نتایج محقق، تغییرات حاصل از قوانین جامعه و دولت بوده است. همچنین فرهنگ غرب تأثیر زیادی بر جوانان هندی داشته است، از لباس و غذا گرفته تا تفکرات و حریم شخصی و غیره.

فروستنبرگ^۳ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان «تغییر خانواده در چشم‌انداز جهانی: چگونه و چرا سیستم خانواده تغییر می‌کند»، برخی از چالش‌های تغییر سیستم‌های خانواده را در سراسر جهان بررسی کرده است و پروژه‌ای را با استفاده از بررسی‌های جمعیت‌شناسی و سلامت (DHS) و داده‌های اداره سرشماری ایالات متحده برای ترسیم سرعت و الگوی تغییرات در سیستم‌های ازدواج و خانواده در افراد کم‌درآمد و متوسط ارائه کرده است. او معتقد بوده است که تغییرات در سیستم‌های خانواده که در طول نیم قرن گذشته در سراسر جهان غرب رخ داده است، اکنون در سراسر جهان گسترش یافته است، به‌طوری‌که تمام کشورها توسعه اقتصادی، تغییرات تکنولوژیکی و تغییر در باورهای فرهنگی را تجربه می‌کنند. نظام‌های سنتی خانواده در حال تطبیق و تغییرات اجباری است که کشورهای غربی تحمیلگر آن هستند. یافته‌های پژوهش او نشان داده است که اقتصاد خانواده از کشاورزی به صنعت در حرکت بوده است. بزرگ‌ترها، به‌ویژه مردان در خانواده‌های سنتی، تأثیر خود را بر مسیر زندگی فرزندان و انتخاب‌های آنها از دست داده‌اند. جوانان و زنان به‌ویژه در بسیاری از کشورهای درحال توسعه به‌طور فزاینده‌ای به دنبال تحصیل و اشتغال به‌عنوان ابزاری برای پیشرفت شخصی هستند. این روند عموماً اقتدار خانواده را تضعیف می‌کند، اگرچه در مراحل اولیه آن، خانواده‌ها احتمالاً در بسیاری از کشورهایی که تأثیر والدین بر انتخاب ازدواج قوی بوده است، به اعمال نفوذ بر انتخاب همسر ادامه می‌دهند.

شوارتز و اسموک^۴ (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «جمعیت‌شناسی خانواده‌ها: مروری بر الگوها و تغییرات» روندهای جمعیتی و تحقیقات روی خانواده‌ها در ایالات متحده را با تمرکز ویژه بر دهه گذشته مرور می‌کنند. آنها چندین موضوع را مطالعه می‌کنند؛ روند ازدواج و ازدواج مجدد، طلاق، زندگی مشترک، باروری، اتحادیه‌های همجنس،

³ Frostenberg⁴ Schwartz and Smoke¹ McDonald's² Basin

ترتیبات زندگی کودکان. از مهم‌ترین نتایجی است که آنها به دست آورده‌اند؛ براساس نژاد و قومیت الگوهای متفاوتی از خانواده وجود دارد؛ همچون میزان فرزندآوری نامشروع و غیرازدواجی که در آمریکایی‌های آفریقایی‌تبار و اسپانیایی‌ها بیشتر از آسیایی‌هاست. آسیایی‌ها ترتیبات خانوادگی نهادینه‌تری دارند و دارای زیرگروه‌های جمعیتی ممتازتری هستند. به نظر پژوهشگران خانواده‌ها دستخوش تغییرات انقلابی شده‌اند و بعید است که این تغییرات معکوس شوند؛ کاهش نرخ ازدواج، افزایش زندگی مشترک و تولدهای نامشروع، کاهش باروری، افزایش نرخ طلاق (خاکستری) به‌ویژه در بین آمریکایی‌های مسن، افزایش ازدواج‌های همجنس‌گرایانه قانونی و سیر صعودی میانگین سن ازدواج برای مردان و زنان. در سال ۲۰۱۴، بخش درخور توجهی از تولدها در ایالات متحده برای زنان متولد خارج از کشور (مهاجر) اتفاق افتاده است که این امر کاهش باروری در بسیاری از مناطق ایالات متحده را جبران کرده است. اگرچه روندهای اخیر در ناباروری غیرازدواجی ممکن است آرام شده باشد، شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد، درصد تولدهای غیرازدواجی در دهه گذشته تقریباً ۶۲ درصد افزایش یافته است.

همان‌طور که ملاحظه شد، تعدادی از پژوهش‌های داخلی و خارجی طی دهه‌های اخیر به مسئله تحولات خانواده توجه کرده‌اند. این پژوهش‌ها به روش کیفی و کمی و بر مبنای نمونه‌گیری از مشارکت‌کنندگان متفاوت انجام شده است. این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که ساختار خانواده متأثر از عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی قرار دارد و نیازمند برنامه‌ریزی دقیق برای مواجهه با این تحولات است. پژوهش حاضر تحولات خانواده را با نگاهی جامعه‌شناسانه بررسی و تغییرات و چالش‌های پیش‌روی این نهاد اجتماعی را تحلیل می‌کند. این پژوهش با هدف واکاوی این تحولات تلاش دارد تا زمینه‌ساز برنامه‌ریزی‌های مؤثر برای بهبود شرایط زندگی خانوادگی باشد. در نقد و بررسی مبانی تجربی پژوهش‌های مذکور می‌توان به چند نکته اشاره کرد:

۱. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که تغییرات در ساختار خانواده‌ها متأثر از عوامل فرهنگی و اقتصادی قرار دارند. این تغییرات نه تنها در کشورهای غربی، بلکه در سراسر جهان مشاهده می‌شود. توسعه اقتصادی و تغییرات تکنولوژیک است که به این تحولات دامن می‌زند.

۲. نقش دولت‌ها و قوانین جامعه در تسریع یا محدود کردن تغییرات خانوادگی بسیار مهم است. سیاست‌های دولتی می‌توانند بر الگوهای ازدواج، طلاق، باروری و حتی ساختار خانواده تأثیر بگذارند.

۳. تفاوت معناداری میان الگوهای خانوادگی براساس نژاد و قومیت وجود دارد. این تفاوت‌ها نشان‌دهنده اهمیت زمینه‌های فرهنگی در شکل‌گیری ساختار خانواده هستند.

۴. با گذر زمان نقش سنتی در خانواده‌ها دستخوش تغییر شده است. به‌ویژه زنان و جوانان بیشتری به دنبال تحصیل و اشتغال هستند و این امر اقتدار سنتی مردان را کاهش داده است.

این نکات نشان می‌دهند که مطالعه ساختار خانواده نیازمند توجه به عوامل چندگانه‌ای است که شامل فرهنگ، اقتصاد، سیاست، تکنولوژی و ارزش‌های اجتماعی است که در پژوهش حاضر تلاش شده است تا موضوع تحولات خانواده از دیدگاه کارشناسان و مطلعین حوزه خانواده به روشی کیفی بررسی شود. یکی دیگر از نقاط قوت این پژوهش، جدید بودن آن در مقایسه با مطالعات قبلی است که عمدتاً به دهه یا دهه‌های گذشته برمی‌گردد. تحقیق حاضر جامعه‌ای خاص به نام کرمانشاه را بررسی کرده است. از آنجایی که بافت شهری کرمانشاه ترکیبی از قومیت، زبان و مذاهب مختلف است، نتایج چنین پژوهشی می‌تواند مبنای سیاستگذاری‌های حوزه خانواده قرار گیرد. دیگر اینکه از نتایج تازه پژوهش شناسایی الگوهای جدید ارتباطی یا تغییر در نقش‌های خانوادگی بوده است. تغییر در نقش زنان و روابط زناشویی نشان‌دهنده تحولاتی هستند که بر ساختارهای سنتی خانواده تأثیر گذاشته‌اند؛ از جمله کاهش تعاملات نزدیک با خویشاوندان و چالش‌های جدید ناشی از تغییر نقش‌های

ازدواج‌های مجدد و تضادهای بین‌نسلی در خانواده‌ها بسیار بالا رفته است. تعبیر ازدواج‌های مدرن به دگرگونی روابط نزدیک به موضوع مسلط جامعه‌شناسی معاصر تبدیل شده است. ایده روابط ناب در عشق جانشین حسابگری شده است و به نظر می‌رسد این پیامد تاریخی عشق رمانتیک است (Beck & Beck, 2004).

از دیدگاه پوپنو^۲ (1988) فردگرایی افسارگسیخته در مدرنیته متأخر باعث افول ارزش‌ها و فروپاشی اجتماعی منجر شده است. افراد در دنیای مدرن به دنبال برآورده کردن خواسته‌ها و کسب رضایت خود هستند و ازدواج مبنای اقتصادی و تجدید نسل خود را از دست می‌دهد و به فرزند به عنوان ابزاری برای تولید و کسب درآمد نگاه نمی‌شود، بلکه ازدواج نوعی ارتباط داوطلبانه تلقی می‌شود که افراد شخصاً برای برقراری یا برهم‌زدن آن تصمیم‌گیری می‌کنند (Popenoe, 1988).

به اعتقاد گود^۳ (1963) تغییرات خانواده متأثر از صنعتی شدن در سراسر جهان مشهود است؛ اما جهت این تغییرات یا توجه به ساختار فرهنگی جوامع متفاوت است. البته گود بر قدرت متغیرهای ایدئولوژیک هم تأکید می‌کند (Goode, 1963: 369). به تعبیر گود نظام خانواده خود را برای پیشرفت جامعه مدرن به گونه‌ای تغییر داده که روند صنعتی شدن و مدرنیته را تسهیل کرده است. در تئوری ویلیام گود همچنین با پیشرفت مدرنیزاسیون ازدواج‌های درون‌گروهی و خویشاوندی کاهش می‌یابد. ارتقای سطح آموزش و اشتغال زنان، انتخاب آزادانه در ازدواج را افزایش می‌دهد و همین امر باعث کاهش ازدواج‌های خویشاوندی می‌شود (Abbasi-Shavazi et al., 2008).

لستهاق و نیلز^۴ (2002) یکی از دیدگاه‌های سنتی که تبیینگر تحولات جامعه به‌خصوص تغییرات عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی بوده است، دیدگاه گذار جمعیتی بوده است. به عقیده آنها در دنیای مدرن، فرد به دنبال برآورده کردن

جنسیتی. همچنین مطالعه حاضر نوعی تغییرات بین‌نسلی به لحاظ ارزشی و نگرشی را نیز بررسی کرده است. پ رورش حیوانات خانگی، بدن‌نمایی و... نتایجی جدید از تحولات خانواده بوده است که به هویت فرهنگی یک جامعه بسته شده است.

چارچوب مفهومی و نظری

هدف از ارائه رویکردها و دیدگاه‌های مطرح‌شده در جریان پژوهش، حساسیت نظری محقق و شناخت جامع‌تر مسئله بوده است. مرور نظری نه با هدف استفاده از نظریه‌ها در برآورد مفاهیم و کدگذاری پژوهش انجام شده، بلکه با هدف تقویت بحث و نتیجه‌گیری از یافته‌ها با ارجاع به اندیشه‌های نظری انجام شده است و اینکه پژوهشگر با مرور اندیشه‌های نظری راجع به مسئله پژوهش هم تسلط نظری کافی در این زمینه داشته باشد و نیز از تحمیل نظریه‌ها بر داده‌های گردآوری‌شده جلوگیری کند؛ بنابراین، در پژوهش حاضر سعی شده است که، نتایج به پستوانه اندیشه‌های معاصر حوزه خانواده و ادبیات تجربی پژوهش تفسیر و جمع‌بندی شود. یا توجه به حساسیت نظری در پژوهش و چندبعدی بودن مسئله پژوهش‌شده از مبانی متفاوتی استفاده شده است. دیدگاه‌های مطرح‌شده درباره تحولات خانواده بر مفاهیمی همچون «مغایرت ارزش و جهان‌بینی بین‌نسلی، هسته‌ای شدن ساختار خانواده، تک‌والدی و کاهش فرزندآوری، افزایش طلاق، رواج سبک‌های جدید زندگی و ازدواج، ورود زنان به بازار کار، فرصت‌های تحصیلی زنان، توجه به حقوق کودکان» اشاره دارند که حاوی دلالت‌های مفهومی برای پژوهش حاضر هستند. در ادامه به صورت اجمالی به این دیدگاه‌ها و اندیشه‌ها توجه شده است.

اندیشه بک و بک^۱ (2004) نشان از تغییر روابط و نقش زنان و افزایش انتظارات (که حاصل تأکید بر عشق رمانتیک است) در آنها دارد که خودمختاری زنان و افزایش طلاق در جامعه را به دنبال دارد. از نگاه وی نرخ ازدواج، زنا و

² David Popeno

³ William Goode

⁴ Lesthaeghe & Neels

¹ Beck & Beck

نیازهای فراتر از نیازهای اولیه همچون: فردگرایی، خودشکوفایی، دموکراسی مردمی است و مدارا یک ارزش اصلی محسوب می‌شود. افزایش سطح تحصیلات زنان، استقلال اقتصادی بیشتر زنان از مهم‌ترین مشخصه‌های جوامع در موج دوم گذر جمعیتی هستند. پیامد چنین امری کاهش نسبت ازدواج کرده‌ها، افزایش سن در اولین ازدواج، زندگی متزلزل و ناپایدار، نرخ بالای طلاق، نرخ پایین ازدواج پس از بیوه شدن، کاهش باروری به علت تأخیر در ازدواج به گونه‌ای که باروری به پایین‌تر از سطح جانشینی افت می‌کند، افزایش میانگین سن جوانان در اولین ازدواج، افزایش باروری نامشروع در میان زوجین و دختران مجرد، افزایش ایده فرزندان داشتن در بین زوجین است (Lesthaeghe & Neels, 2002: 325-360).

اینگلهارت^۱ (2000) در نظریه انقلاب خاموش خود نشان می‌دهد که تغییر ارزش پسماتریالیستی پدیده‌ای جهانی است و فقط به دموکراسی‌های پیشرفته غربی محدود نمی‌شود و می‌توان آن را به افزایش رشد اقتصادی در بسیاری از نقاط جهان نسبت داد (Ingelhart, 2000: 224). از نگاه وی برای نسل‌های امروزی (پس از جنگ) تأمین نیازهای مادی و کالاهای فیزیکی ملاک نیست، بلکه ابراز وجود، آزادی‌های فردی، حقوق فردی و اجتماعی، ابراز وجود اولویت و اهمیت دارد. نسل جدید جهان‌بینی، ارزش‌ها و خواسته‌هایی مغایر با نسل‌های قبل‌تر دارد و به نظر جهان‌بینی‌های غالب توسط نسل‌های جدیدتر در حال تغییر است (Inglehart, 1977: 3). فرانسیس فوکویاما (۱۳۸۶) استدلال می‌کند که زنان با رسیدن به استقلال مالی و مردان با فرار از تعهد شوهر یا پدر خانواده بودن به راحتی تن به طلاق داده و به جای ازدواج و روابط بلندمدت، روابط مبتنی بر همبالی (کوتاه‌مدت) را ترجیح می‌دهند (فوکویاما، ۱۳۸۶: ۱۱۲-۱۰۷).

مانوئل کاستلز^۲ (۱۳۸۰) تأخیر در ازدواج، تشکیل خانواده و رواج زندگی مشترک بدون ازدواج نشانه دیگری است که

به لحاظ نهادی و نیز به لحاظ روان‌شناسی اقتدار خانواده پدرسالار را تضعیف می‌کند. افزایش خودمختاری زنان در رفتار منجر به تولید مثل خارج از چارچوب ازدواج‌ها و ساختار سنتی می‌شود و محدود شدن تعداد فرزندان از شواهد بحران در خانواده سنتی پدرسالار است. کاستلز معتقد است که در دنیای مدرن پیوندهای ازدواج و خانواده دچار نوعی گسستن می‌شود. از مفاهیم روابط جنسی مصرف‌گرایانه، مصرف کردن یکدیگر و جنسیت انعطاف‌پذیر (به نقل از گیدنز) نام برده است. این گسسته شدن روابط جنسی سبب حرکت از ازدواج به سمت هم‌خانگی، برقراری رابطه جنسی خارج از چارچوب ازدواج و روابط جنسی مصرف‌گرایانه می‌انجامد (کاستلز، ۱۳۸۰: ۱۸۰-۱۷۹).

به عقیده آنتونی گیدنز^۳ (۱۳۸۴) دگرگونی‌های بزرگی در خانواده در دنیای مدرن رخ داده است؛ از جمله ارزشمند دانستن فرزندان و قائل شدن حقوق برای آنان که در بخش‌های سنتی نادیده انگاشته می‌شد، تحول نقش‌های زن و شوهری، موازنه قدرت زنان و مردان، اشتغال زنان در بیرون از خانه، افزایش آمار طلاق که با پروسه آزادی زنان و رهایی روزافزون زنان در ارتباط است و در نهایت ظهور دموکراسی عاطفی در خانواده که در آن تساوی و ارتباط وجود دارد (گیدنز، ۱۳۸۴: ۱۲۷-۱۲۵).

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر براساس رویکردی کیفی و بر مبنای راهبردی تحلیل مضامین (تماتیک)^۴ استوار است. جامعه آماری پژوهش شامل کارشناسان آشنا به موضوع تحول خانواده در شهر کرمانشاه بوده است. ملاک و معیار انتخاب نمونه‌ها افرادی بوده است که با حوزه خانواده و مسئله بررسی شده آشنایی نسبی داشته و به صورت ملموس با تحولات خانواده در قالب تئوری و عملی ارتباط داشته‌اند. برای انتخاب نمونه‌ها به صورت هدفمند افرادی انتخاب شده است (اساتید دانشگاه

³ Anthony Giddens

⁴ Theme analysis

¹ Ronald Inglehart

² Manuel Castells

در مرحله بعدی مقولات به جایگاه واقعی خود رسیدند؛ یعنی طیفی از مقولات دسته‌بندی شده است که اشتراکات معنایی در آنها مشاهده شد (مقولات فرعی) و در پایان مقولات فرعی در سطحی کلی‌تر و انتزاعی‌تر قرار گرفتند، به‌طوری‌که این مقولات ذهنی، مهم‌ترین مضمون را که همان ابعاد تحولات خانواده است در بر گرفته‌اند (مقولات اصلی). اصل جامع‌بودن و مانع‌بودن در دسته‌بندی مضامین رعایت شده است.

بدین شکل که قبل از شروع مصاحبه با نمونه‌های هدف راجع به موضوع پژوهش، هدف پژوهش، شیوه گردآوری داده‌ها و مزیت پژوهش، اطلاعاتی به نمونه‌ها داده شد و به آنها اطمینان داده شد که مشخصات هویتی و اطلاعات کسب‌شده نزد نویسندگان به‌صورت محرمانه باقی خواهد ماند و فقط در راستای پیشبرد پژوهش و رسیدن به نتیجه مطلوب استفاده خواهد شد.

برای اطمینان از اعتبار و پایایی داده‌ها: ۱. با دونفر از متخصصان یا بازرسان خارجی (Creswell & Miller, 2000) حوزه خانواده، یافته و نتایج و تفسیر آنها ارزیابی و تصدیق شد؛ ۲. بازبینی کدگذاری، استخراج مضامین و تفسیر نتایج توسط سه نفر از اساتید مربوط انجام و بازخورد و اصلاحات مدنظر آنها اعمال شد و ۳. از برخی از مشارکت‌کنندگان خواسته شد تا صحت و دقت نتایج یا تفسیرها را بررسی کنند.

و کارشناسان حوزه خانواده) که بیشترین غنای اطلاعاتی راجع به مسئله بررسی شده داشته‌اند. در این مطالعه، تحلیل‌ها براساس داده‌های جمع‌آوری شده از ۱۶ نمونه انجام شده است. یک پژوهش کیفی خوب از نمونه‌گیری هدفمند استفاده می‌کند؛ یعنی به‌صورت هدفمند از کسانی استفاده می‌کند که اهداف، سؤالات پژوهش را پوشش دهند (Tracy, 2013). با بهره‌گیری از تکنیک مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و با رضایت نمونه‌ها اطلاعات به دو شیوه ضبط صوت و یادداشت‌برداری در مکان مصاحبه و به دور از هرگونه دخالت فردی غیر از مصاحبه‌شونده گردآوری شده است. مصاحبه با نمونه‌ها تا اشباع داده‌ها انجام گرفت. اشباع داده‌ها زمانی حاصل می‌شود که جمع‌آوری اطلاعات جدید دیگر منجر به کشف الگوها یا مفاهیم جدید نشود. برای رسیدن به اشباع داده‌ای در پژوهش حاضر مراحل زیر طی شده است: ۱. در ابتدا سعی شد تنوعی از نمونه‌ها انتخاب شود تا بتوان دیدگاه‌های مختلف را راجع به تحولات خانواده پوشش داد؛ ۲. مصاحبه‌ها تا زمانی ادامه یافت که داده جدیدی کشف نشد و ۳. در پایان برای اطمینان از اشباع داده‌ای با سه نفر دیگر مصاحبه تکمیلی انجام شد و مشخص شد که اشباع^۱ داده‌ها درست و نیازمند به ادامه مصاحبه نیست.

در تحلیل داده‌ها از روش ۶ مرحله‌ای براون و کلارک^۲ (2006) استفاده شده است: ۱. آشنایی با داده‌ها؛ ۲. جست‌وجوی تم‌ها؛ ۳. تولید مقولات از متن پیاده‌سازی شده؛ ۴. بررسی تم‌ها؛ ۵. توصیف تم‌ها و ۶. تحلیل مبتنی بر مصاحبه‌ها. مفاهیمی که حوزه تحول خانواده را پوشش می‌دادند، در قالب جملات پایه و مفاهیم اولیه دسته‌بندی شد. نتیجه این مرحله محدودکردن حجم وسیعی از داده‌های گردآوری‌شده برگرفته از مصاحبه‌های به‌عمل‌آمده بود (مقولات اولیه). مفاهیم با موضوعات مشابه دسته‌بندی شد و

^۱ در این شرایط داده‌های جدیدی که وارد تحقیق می‌شود، طبقه‌بندی موجود را تغییر نمی‌دهد یا پیشنهادی برای ایجاد طبقه جدید ارائه نمی‌کند؛ یعنی درواقع به گفته استراوس و کوربین (۱۳۹۰) این دسته‌بندی‌ها هستند که به اشباع می‌رسند.

^۲ Brown and Clark

جدول ۱- مشخصات جمعیت‌شناسی جامعه هدف

Table 1- Demographic characteristics of the target population

ردیف	کد مصاحبه	سن	رشته تحصیلی	سطح تحصیلات
۱	N1	۵۰	علوم تربیتی	کارشناسی ارشد
۲	N2	۴۳	روان‌شناسی	دکتری
۳	N3	۴۰	جامعه‌شناسی فرهنگی	دکتری
۴	N4	۳۹	جامعه‌شناسی مسائل	دانشجوی دکتری
۵	N5	۳۷	جمعیت‌شناسی	کارشناسی ارشد
۶	N6	۳۷	علوم تربیتی	کارشناسی ارشد
۷	N7	۳۴	روان‌شناسی	کارشناسی ارشد
۸	N8	۳۳	اقتصاد	لیسانس
۹	N9	۴۲	جامعه‌شناسی مسائل	دکتری
۱۰	N10	۳۷	جامعه‌شناسی	کارشناسی ارشد
۱۱	N11	۵۴	حقوق	لیسانس
۱۲	N12	۳۸	جامعه‌شناسی فرهنگی	دکتری
۱۳	N13	۳۸	علوم ارتباطات	لیسانس
۱۴	N14	۳۶	علوم تربیتی	دکتری
۱۵	N15	۴۴	علوم تربیتی	دکتری
۱۶	N16	۳۶	حقوق	لیسانس

یافته‌های پژوهش

در پی استخراج یافته‌ها می‌توان بیان کرد که نهاد خانواده به‌عنوان پایه و اساس سایر نهادها، در شهر کرمانشاه نیز تحولاتی چندبُعدی همراه با چالش‌ها و فرصت‌هایی را تجربه یا در حال تجربه کردن است. یافته‌ها نشان می‌دهد که به‌طور کلی خانواده در حوزه‌های ساختاری، کارکردی، نقش فردی، سبک زندگی و الگویی تغییر و تحولاتی را تجربه کرده و روند این تحولات پویا و جریان‌دار است. در راستای فهم تحولات خانواده در سطح خردتر می‌توان به مفاهیم تضعیف روابط خویشاوندی، تغییر در روابط زناشویی و پیامدهایی

چون طلاق، تغییر در نقش زنان و خلأ عاطفی مادر در خانه، ازدواج‌گزیزی و زیست مجردی، تعادل در قدرت زنان و مردان و سایر اعضا، هسته‌ای شدن ساختار خانواده و تضعیف فرزندآوری، نهادزدایی از ازدواج، آزادی و اختیار در انتخاب همسر، توجه به حقوق و انعطاف والدین با فرزندان، گذر از سنت‌ها و ارزش‌های جمعی و سنتی پیشین و خودباختگی فرهنگی اشاره کرد. در جدول ۲ مضامین استخراج شده از تحولات حوزه خانواده در کلان‌شهر کرمانشاه بحث و بررسی شده است

جدول ۲- مضامین تحولات خانواده

Table 2- Themes of family developments

مضمون اولیه	مضمون گزینش شده (فرعی)	مضمون محوری (اصلی)
کاهش دورهمی‌ها و دوستی‌های گذشته، بی‌اطلاعی خویشاوندان از همدیگر، کاهش خانواده‌های گسترده، کاهش ارتباطات خویشاوندی	تغییر در روابط اجتماعی	*تضعیف روابط خویشاوندی
فاصله فیزیکی و حضوری خویشاوندان، عدم شناخت خویشاوندان از همدیگر در نسل‌های امروزی، ارتباطات بافاصله و رسانه‌ای	فاصله فیزیکی و ناشناختی	
نبود تعهد و عشق پایدار، نگاه قراردادی به زندگی زناشویی، عشق و رابطه مبتنی بر محاسبه‌گری، عدم الزام به تحمل زندگی زناشویی	تغییر در تعهد و ارزش‌های زناشویی	*تغییر در روابط زناشویی
سهل‌شدن ترک منزل از سوی زنان، مقابله به مثل در روابط زناشویی، کم‌رنگ‌شدن قبح جدایی زن و شوهر، پذیرش اجتماعی جدایی زن و شوهر	تغییرات در روابط زناشویی	
کاهش حضور فیزیکی زنان در خانه، تضعیف نقش خانه‌داری مادران، کاهش نقش فرزندپروری	تغییر در مسئولیت‌های خانوادگی	*تغییر در نقش زنان
اشتغال زنان بیرون از خانه، ارتقای تحصیل زنان، توجه زنان به علائق و خواسته‌های خود	افزایش مشارکت اجتماعی و اقتصادی	
عدم الزام به ازدواج، کاهش درجه اهمیت ازدواج، ترس از تعهد، نگاه گذرا و جنسی به ازدواج، ترجیح ازدواج موقت و قراردادی	نگاه جدید جوانان به ازدواج	*تأخیر در ازدواج (زیست مجردی)
تمرکز بر اهداف شخصی و شغلی تا ازدواج، تمایل به حفظ آزادی و استقلال فردی بدون وابستگی به شریک زندگی، تجربیات منفی گذشته	تمرکز بر فردیت	
توزیع وظایف خانگی، توزیع تصمیم‌گیری بین اعضای خانواده، کنترل منابع مالی توسط اعضا، شنیدن و اهمیت‌دادن به نظرات همه اعضای خانواده، حمایت روانی و عاطفی اعضای خانواده از همدیگر	تساوی جنسیتی در خانواده	
دسترسی برابر زن و مرد به حقوق قانونی، آموزشی، شغلی و ...، کم‌رنگ‌شدن باورهای سنتی درباره نقش زنانه و مردانه، اهمیت برابر زن و مرد در تأمین مالی و کنترل منابع اقتصادی، حمایت‌های نهادی در برابر تساوی جنسیتی	حمایت‌های نهادی و فرهنگی از تساوی جنسیتی	*موازنه قدرت زن و مرد و اعضای خانواده
گسترش ازدواج‌های عاشقانه، تمایل به ازدواج همراه با شناخت، تمایل به ازدواج‌های مطابق با نظر دختر و پسر	ازدواج مبتنی بر عشق و شناخت	*آزادی و اختیار
کم‌رنگ‌شدن ازدواج مطابق با نظر والدین، مختاربودن فرزندان در همسرگزینی	اختیار و استقلال در انتخاب همسر	در انتخاب همسر
کم‌شدن تعداد اعضای خانواده، عدم تمایل به داشتن فرزند زیاد، کوچک‌شدن بُعد خانوار، محدودشدن خانواده‌های چندنفره	تغییرات در ساختار خانواده	
نازایی زنان در سن باروری، نقش تربیتی فرزندان، نومکانی فرزندان بعد از ازدواج	چالش‌های باروری و تربیت نسل	*هسته‌ای‌شدن خانواده و باروری
روابط صیغه‌ای و کوتاه، دوستی‌های خیابانی، ازدواج سفید	روابط غیررسمی و موقتی	
تنوع‌طلبی جنسی، روابط جنسی نامشروع، چت‌های نامتعارف مجازی	تنوع‌طلبی جنسی و اجتماعی	*نهادزدایی از ازدواج
میزان پذیرش تفاوت نسلی و سبک زندگی متفاوت فرزندان، ایجاد	تعامل و ارتباط با فرزندان	

مضمون اولیه	مضمون گزینش شده (فرعی)	مضمون محوری (اصلی)
تعاملات مثبت و سازنده با فرزندان، تعامل بازتر و گفت‌وگوی بیشتر بین والدین و فرزندان، توجه به نظرات و احساسات فرزندان	حمایت و احترام به فرزندان	*انعطاف و توجه به حقوق فرزندان
حمایت والدین از انتخاب‌ها و تصمیمات مستقل فرزندان، تغییر در قوانین خانواده براساس شرایط جدید یا نیازهای فرزندان، پذیرش اشتباهات فرزندان و خود و تلاش برای بهبود روابط، حمایت از استقلال فردی در سن خاص، احترام به حریم خصوص فرزندان، ترویج برابری جنسیتی در خانواده	تغییرات فرهنگی و اجتماعی	*تضعیف ارزش‌های سنتی
کاهش ارتباطات بین‌نسلی، سست شدن آداب و رسومات گذشته به‌ویژه در بین جوانان، تغییر در آیین‌ها، جشن‌ها و مراسمات سنتی و مذهبی، تغییر در باورهای سنتی و جمعی	تحول در ارزش‌ها و باورها	
تغییر در میزان پایبندی به ارزش‌های مذهبی، تغییر در نقش باورهای مذهبی در تصمیم‌گیری‌ها، تأکید بر علم به‌جای باور و سنت	مصرف و فرهنگ مصرف	*خودباختگی فرهنگی
حیوان‌گرایی، بدن‌نمایی، برندگرایی، مصرف‌گرایی، تغییر الگوی مصرف، مداخله در بدن	هویت و خودآگاهی	
بدن‌نمایی، تمایزگرایی، تغییر زبان مادری در کودکی، مدگرایی، پذیرش فرهنگ غربی به‌جای بومی		

استخراج مفاهیم بعد از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها در قالب متون باز در سه مرحله انجام پذیرفت؛ استخراج مفاهیم در قالب مضمون اولیه (شامل ۸۳ مقوله)، مضمون فرعی (شامل ۲۲ مقوله) و مضمون اصلی (شامل ۱۱ مقوله اصلی یا گزینش شده). در ادامه روند پژوهش به بررسی و تحلیل هریک از مقولات اصلی با تکیه بر آمارها و گزارشات مربوط، دیدگاه‌ها و نقل‌قول‌ها و پیشینه نظری و تجربی پژوهش پرداخته شده است.

تضعیف روابط خویشاوندی

یکی از مهم‌ترین بسترهای تحول‌یافته، تضعیف روابط خویشاوندی و پیوندهای صمیمی و نزدیکی است که میان اعضای خانواده (به‌ویژه در خانواده‌های گسترده سنتی) وجود

داشته است. امروزه چنین روابط و پیوندهای نزدیکی حتی در بین اقوام نسبی (خونی) نیز محدود شده است. چنان‌که از گزارشات برنامه موج سوم در کشور نیز، ۹۳ درصد از پاسخ‌گویان از عدم رابطه با خویشاوندان حتی در مواقع استراحت، تفریح و گذران اوقات فراغت خبر داده‌اند. چنین امری از نگاه مشارکت‌کنندگان در پژوهش نیز مشهود است، به‌طوری‌که الزام‌های هنجاری نسبت به خویشاوندان کاهش یافته و تعاملات میان آنها به صورت رسانه‌ای و غیرحضوری است که این امر نوعی شکاف فیزیکی و ناشناختی را برای خویشاوندان پدید آورده است.

«خویشاوندان به دلایل مختلف دچار پدیده‌ای به نام ناشناخته‌ماندن شده‌اند و نسل‌های امروزی‌تر خویشاوندان خود را نمی‌شناسند و بعضاً به این امر بی‌تفاوت هستند. ارتباطات امروزی به مدد رسانه‌ها بیشتر از راه دور صورت

باعث تغییر نقش سنتی زنان و تغییرات در روابط خانواده شده است. از نگاه کارشناسان با ورود زنان به بازار کار، آنها احساس استقلال مالی و عزت نفس خواهند داشت؛ اما این حضور پررنگ زنان در اجتماع و بازار کار، جدا از فرصت‌ها، خانواده را با چالش‌هایی نیز مواجه کرده است. خلأ حضور مادر در خانه به دلایل شغلی و تحصیلی سبب شده است که نتواند به‌درستی نقش تربیتی و عاطفی گذشته را ایفا کند و دچار نوعی تنش و فشار نقشی (نقش مادری/نقش شغلی) شود.

«حضور زنان در بازار کار باعث افزایش اعتمادبه‌نفس و قدرت زنان شده است. زن شاغل توانسته است به‌عنوان کمک‌خرج خانواده عمل کند و برخی از مایحتاج خانه را رفع کند. از طرف دیگر این اشتغال و نبودن زن در خانه باعث شده است که خانواده از تربیت درست فرزندان دور باشند و باعث جدایی هرچه بیشتر فرزندان از پدر و مادر شده است N9.»

«درست است که اشتغال به زنان استقلال مالی و احساس ارزشمندبودن داده است، اما کار زن تربیت‌کننده نسل است و زنان از این امر غافل شده‌اند. هرچند زن ترجیح می‌دهد منفعت شخصی خود را دنبال کند، اما خانه سرد، نبود غذا و دیرآمدن از سرکار باعث سرخوردگی فرزندان و بعضاً مرد خانه شده است N13.»

ازدواج‌گزینی (زیست مجردی)

تحول در ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی در کشورهای صنعتی و روبه‌رشد در حوزه خانواده در پدیده‌هایی چون ازدواج، طلاق و شکل‌های جدید زندگی خود را نشان می‌دهد. از منظر صاحب‌نظران تغییرات حوزه خانواده در شهر کرمانشاه نیز، بر شکل‌گیری خانواده‌ها و نیز بر ثبات آنها اثرگذار بوده است، به‌طوری‌که میانگین سن در اولین ازدواج در بین جوانان افزایش یافته است و شکل‌های جدیدی از روابط و خانواده شکل گرفته است که تا دهه‌های اخیر در مناطق غرب کشور مرسوم نبوده است. تنهایی‌گزینی، تنوع طلبی‌های جنسی، روابط جنسی مخفیانه و نامشروع، زوج

می‌گیرد و خویشاوندان مگر در مراسمات غم و شادی همدیگر را ملاقات کنند N6.»

«امروزه وضعیت به گونه‌ای است که خانواده‌ها بسیاری از فامیل‌های نزدیک را نمی‌شناسند. نمونه بارز همسر خودم است که دوتا از عمه‌هایم را هنوز ندیده است با آنها ملاقاتی نداشته است N10.»

تغییر روابط زناشویی و پیمادی چون طلاق

با گذر زمان، تغییرات فرهنگی و اجتماعی باعث شده‌اند که انتظارات از روابط زناشویی دستخوش تحول شوند که این تحول در روابط زناشویی می‌تواند متأثر از عوامل مختلفی مانند نقش فناوری‌ها، استقلال مالی زنان، افزایش آگاهی عمومی زنان و تغییر در ارزش‌ها باشد. از منظر کارشناسان افزایش استقلال مالی زنان، آگاهی بیشتر به مسائل حقوقی و تغییر ارزش‌ها به ازدواج و طلاق باعث می‌شود که پدیده‌هایی مثل طلاق کمتر تابو باشد و فرد دلایل و گزینه‌های بیشتری را برای جدایی و طلاق داشته باشد. افراد، برخلاف دهه‌های قبل‌تر (زندگی‌های سنتی) الزامی به سازش و تطبیق خود با شرایط بر اثر الزام‌های اجتماعی و ضرورت‌های اقتصادی ندارند.

«متناسب با تغییراتی که در روابط زناشویی متأثر از عوامل مختلف پدید آمده است، بسیاری از زنان معتقدند که آنها یک بار متولد شده‌اند که زندگی کنند، نه اینکه زیر بار مسئولیت همسررداری، فرزندپروری و خانه‌داری به قیمت نابودشدن آمال خود بروند N7.»

«پدیده‌ای مثل طلاق، برای زنان و مردان حتی سنتی‌ترین خانواده پدیده‌ای تابو نیست و چه‌بسا بسیاری از زنان و مردانی که با همدیگر به دلایل مختلف با هم سازگاری ندارند، از هم جداشدن را عامل آرامش روحی هردو و آن را به نفع هر دو می‌دانند N2.»

تغییر در نقش زنان و خلأ عاطفی

برخلاف گذشته که زنان نقش تربیتی و تأمین نیازهای عاطفی و احساسی و مردان عهده‌دار نیازهای مادی و اقتصادی بوده‌اند، امروزه ارتقای سطح تحصیل و ورود زنان به بازار کار

صیغه‌ای و غیره همگی از نشانه‌های ازدواج‌گزیزی و تأخیر در ازدواج بوده است.

«جوانی که ازدواج نمی‌کند، قطعاً نیاز جنسی دارد و به روابط نامشروع پناه می‌برد. همان‌طور که مصرف الکل در بین جوانان شایع است و این را می‌توان از آمار فوتی‌های جوانان به‌صورت غیرمستقیم فهمید که بخشی از آن مرتبط به همین قضیه است. البته که این امر نسبی است؛ چون یکی از دوستانم که مجرد است و ۳۹ سال سن دارد، به جرئت می‌توانم بگویم هنوز یک رابطه ساده هم نداشته است؛ اما این پدیده‌ها وجود دارد؛ چون هزینه کمتری دارد، مسئولیت کمتری دارد N3».

تعالیل قدرت زن و مرد و اعضا

در گذشته در بین خانواده‌ها به دلایلی چون نقش اقتصادی و وابستگی اعضای خانواده به درآمد پدر خانواده، ساختار قدرت معمولاً مردسالاری بوده است و زنان و فرزندان خانواده تابع دستورات و تصمیم‌گیری‌های مردان بوده و کمتر در تصمیم‌گیری‌ها به نظر آنها توجهی شده است. با گذر جوامع از جامعه سنتی به دوران مدرن و تقسیم کار و تعادل نقشی زن و مرد، امروزه در منزلت و اقتدار زن و مرد تعادلی نسبی به وجود آمده است، به‌طوری‌که مردان تصمیم‌گیرنده نهایی نیستند و زنان و سایر اعضای خانواده در کنار مردان در اجتماع و بازارهای کار حضور دارند. در گذشته به دلیل بافت سنتی شهر کرمانشاه، زنان وظایفی همچون، تربیت نسل، رسیدگی به امورات خانه و خانه‌داری داشته‌اند و در مواقع ضروری در کنار مردان در کارهای کشاورزی و دامپروری کمک کرده‌اند. مدرن‌شدن جوامع و افزایش جمعیت شهرنشین، تخصص و تقسیم کار را به دنبال داشت و فرصت‌های مشارکت و ورود زنان به بازار کار را فراهم آورد و زنان حضور چشمگیرتری در حوزه‌های تحصیلی، شغلی و مشارکت در اجتماع یافتند. چنین حضوری استقلال فکری و اقتصادی را برای زنان به دنبال داشته است و مشارکت زنان در اجتماع و ارتقای آموزش سبب آگاهی و دنبال‌کردن موقعیت و جایگاه آنها شده است. همین حضور، نوعی تعادل

نقشی و موازنه قدرت و منزلت را به دنبال داشته و زنان را به جایگاه خود در اجتماع رسانده است. همچنین از منظر مطلعین در کرمانشاه نقش زنان در عرصه‌های اجتماعی، شغلی و تحصیلی پررنگ بوده است و در بیشتر خانواده‌ها تعادل در نقش‌ها پدید آمده است و زنان برخلاف گذشته احساس سرخوردگی و منزوی‌بودن نخواهند داشت.

«زن از خانه جدا شده است و زنان، دیگر احساس سرخوردگی و حقارت نمی‌کنند. به‌لحاظ مالی وابسته به مردان نیستند N2».

«زن در قدیم کُلفت (کنیز) خانه محسوب می‌شد و در مهمانی و مراسمات گوشه‌گیر و منزوی بوده است. امروزه زنان در کرمانشاه کرایه‌کشی می‌کنند، دست‌فروشی می‌کنند، شغل‌های اداری دارند N6».

همان‌طور که از منظر مطلعین امروزه در کلان‌شهر کرمانشاه علاوه بر مادر خانواده، حتی فرزندان کوچک که به سن بلوغ نرسیده‌اند، نیز در تصمیم‌گیری‌های خانواده دخیل هستند، هرچند از تصمیم آنها در امورات زندگی استفاده نشود.

«مرد مثل قدیم دیگر قدرت برتر درون خانواده نیست و همه اعضا در تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات مهم زندگی نقش دارند. یک دوره‌ای حرف، حرف پدر بود؛ اما کم‌کم مادرسالاری به وجود آمد و امروزه به نظر فرزندسالاری حاکم است N8».

«پدر شاید در تصمیمات اقتصادی حرف اول خانه و خانواده را بزند، اما زنان و فرزندان به‌ویژه ارشدترهای خانواده نقش بیشتری در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی درون خانواده دارند N1».

آزادی در انتخاب همسر

ساختار خانواده‌ها و نوع روابط در قدیم و حتی در بین نسل‌های دوران جنگ (دهه‌های ۵۰/۶۰) در کلان‌شهر کرمانشاه سنتی بوده است و معمولاً ازدواج‌ها به‌صورت تنظیم‌شده و با انتخاب والدین صورت گرفته است و توجه به نقش اصالت و هم‌تباربودن در انتخاب دختران نقش چشمگیرتری داشته

فرزند و گاهی بی‌فرزند را ترجیح می‌دهند.

«برخی خانواده‌ها به جای فرزند ترجیح می‌دهند خواسته‌های فردی خود را دنبال کنند و به قولی از زندگی لذت ببرند و خود را پایبند به فرزندآوری نکنند N9»
 «نوع نگاه خانواده‌ها به زندگی تغییر کرده است؛ هم از طرف زنان و هم مردان. خانواده‌ها ترجیح می‌دهند فرزندان کمتری داشته باشند؛ ولی با تمام قوا در اختیار وی باشند. برادر خودم قبلاً حاضر نبود فرزندش به دانشگاه برود؛ ولی امروزه آنقدر دیدگاهش عوض شده است که فرزندش را به خارج از کشور فرستاده است N10»

نهادزدایی از ازدواج (سبک‌های جدید ازدواج)

در ارتباط با کارکردهای حوزه خانواده ایرانی می‌توان گفت که تأمین نیاز جنسی در قالب ازدواج مشروع می‌تواند به عنوان تنها راه مشروع و قانونی محسوب شود؛ اما طی دهه‌های اخیر و با شدت بیشتری امروزه علاوه بر ازدواج به دلایل متعدد افراد شیوه‌های مختلف ارتباط برای تأمین نیاز خود را اختیار می‌کنند. هم‌باشی کوتاه‌مدت، ازدواج سفید و غیره از جمله روابطی است که خود گویای الگوهای جدید خانواده به‌ویژه در بین جوانان است. کلان‌شهر کرمانشاه نیز براساس دیدگاه مشارکت‌کنندگان و مطلعین نیز از وجود این‌گونه روابط به دور نبوده است. هرچند به عقیده مطلعین حوزه خانواده وجود چنین روابطی (زندگی‌های تعریف‌شده جدید) در بین اقشار و طبقات مختلف با شدت و ضعف و هنوز محدود است، به‌هرحال چنین پدیده‌هایی وجود دارد.

«چنین روابطی وجود دارد و نمی‌توان منکر آن شد. هرچند شاید، چنین روابطی به‌صورت آشکار و به قولی تبدیل به یک فرهنگ نشده و آحاد جامعه این را نمی‌پذیرند؛ ولی چنین روابطی به‌صورت پنهان وجود دارد. در خیابان‌های شهر به‌صورت آشکار روابط دوستی دختر و پسر مشهود است N10»
 «قطعاً روابط جنسی نامشروع نیز وجود دارد. این را نمی‌توان انکار کرد. اگر به کافه‌ها، مهمان‌سراها سستی شهر سر بزنید، پُر از دختر و پسرهای سنین مختلف است. جوانان بیشتر تا نیمه‌های شب بیرون از منزل حضور دارند.

است؛ اما در دوران معاصر واژه عشق و انتخاب مبتنی بر شناخت دختر و پسر جایگزین انتخاب‌های سنتی شده است. به‌طوری‌که از نگاه مطلعین دختر و پسر قبل از ازدواج معمولاً در ابتدا به‌لحاظ ظاهری همدیگر را انتخاب و به دنبال آن از همدیگر شناخت کسب می‌کنند و در مرحله آخر قبل از مراسمات خواستگاری، خانواده‌ها در جریان رابطه و تمایل به ازدواج آنها قرار می‌گیرند.

«در گذشته خانواده‌ها سعی می‌کردند با شناختی که از اقوام و نزدیکان خود داشته‌اند، برای فرزندان خود همسر یا شوهر انتخاب کنند و چه‌بسا دختر و پسر تا روز عقد رسمی همدیگر را ملاقات نمی‌کردند. می‌توان گفت برخی اوقات این ازدواج از سر اجبار و صرفاً به‌صورت قبیله‌ای و در راستای استحکام واژه خانواده صورت می‌گرفت و کمتر به مباحثی همچون علاقه و عشق رمانتیک و... توجه می‌شد؛ اما امروزه شرایط به‌گونه‌ای دیگر است. به‌طوری‌که اصل اساسی دختر و پسر برای ازدواج علاقه و عشق و انتخاب همسری است که مورد قبول و پسند خودشان باشد N1»
 «هرچند در برخی خانواده‌ها فرزندان تمایل دارند با فامیل‌های خود مثل دخترخاله/پسرخاله خود ازدواج کنند؛ اما به دلایلی مثل ادامه تحصیل و حضور زنان در اجتماع، برخلاف گذشته برای انتخاب شریک زندگی خود در جامعه مقایسه صورت می‌گیرد. چه‌بسا برخی روابط ماه‌ها و سال‌ها به طول بینجامد و به علت معیارهایی که از قبل برای شریک زندگی تعیین کرده اند، از همدیگر فاصله و منجر به جدایی دختر و پسر شود N9»

هسته‌ای شدن خانواده و تضعیف فرزندآوری

دیدگاه مطلعین بیانگر این نکته است که هم‌زمان با مدرن شدن و به‌ویژه طی دهه‌های اخیر نوع نگاه خانواده‌ها در شهر کرمانشاه به فرزند به‌عنوان نان‌آور بودن و نقش اقتصادی وی (سنتی) در راستای رفع نیازهای خانواده تغییر کرده است و امروزه حمایت خانواده از فرزند بیشتر در راستای رشد اجتماعی و کسب جایگاه علمی و شغلی فرزندان صورت می‌پذیرد. گرایش به داشتن فرزند زیاد در بین خانواده‌ها کاهش یافته است و به‌طور کل بیشتر خانواده‌ها یک یا دو

گرچه باید گفت به دلایل ارزشی آمار دقیقی از این مدل روابط در دسترس نیست و صرف نبود آمار نمی‌تواند خبر از عدم وجود چنین روابطی دهد N13»

انعطاف و توجه به حقوق فرزندان

در دنیای امروز تعامل و ارتباط بهتر والدین با فرزندان در مقایسه با گذشته مشهودتر و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. والدین نسبت به قبل تر با پذیرش سبک‌های متفاوت زندگی فرزندان، به نظر و احساس آنها توجه بیشتری دارند و محیطی حمایتی و محترمانه را برای رشد آنها فراهم می‌کنند. احترام به حقوق فرزندان شامل پذیرش اشتباهات آنها و حمایت از استقلال فردی‌شان در سنین خاص است که می‌تواند به تقویت اعتماد به نفس و خودباوری آنها کمک کند. یا توجه به نگاه کارشناسان نوع نگاه به حقوق فرزندان و انعطاف والدین با فرزندان در مقایسه با گذشته تغییر کرده است، به‌طوری‌که ارجحیت جنسی در بین خانواده‌ها بسیار کم‌رنگ شده است. به احساسات و نظر فرزندان در تصمیم‌گیری‌ها توجه می‌شود و خانواده‌ها محیط آموزشی، رفاهی و مکانی مناسبی را برای رشد و آینده فرزندان فراهم می‌کنند.

«فرزندان امروزی به لحاظ قانونی و رفاهی شرایط مساعدتری دارند. والدین بعضاً از نیازهای خود صرف نظر می‌کنند تا مطلوب‌ترین شرایط زندگی (رفاهی و آموزشی) را برای فرزندان تأمین کنند N8»

«والدین جهان‌بینی و سبک زندگی متفاوت فرزندان را پذیرفته و برای تفاوت‌های رفتاری و زندگی آنها ارزش و احترام قائل‌اند. فرزندان نقش بیشتری در تصمیم‌گیری‌ها و مشارکت‌های درون خانواده دارند N11»

گذر از سنت و ارزش‌های جمعی پیشین

امروزه فناوری اطلاعاتی و رسانه‌های مشترک جمعی یک فرهنگ جهانی و مشترک را پدید آورده است. فناوری‌هایی مثل اینترنت که امروزه باعث از جاکندگی روابط بومی و

محلی شده و فراتر از مرزها پیش رفته است. جهانی‌شدن ارتباطات سبب مبادله افکار، گسترش و رونق ارزش‌ها، هنجارها، الگوهای رفتاری، سبک زندگی و نمادهای مختلف در سطوح بین‌المللی شده است. امروزه بسیاری از مصارف ارزشی، هنری و کالاهای فرهنگی خارج از حوزه قلمرو فرد مصرف‌کننده تولید می‌شود. درست است که این تبادل افکار و اطلاعات در سطوح جهانی خود سبب رونق و شکوفایی دیدگاه و افزایش آگاهی در جامعه شده است، اما نباید از پیامدهای منفی و تحولی این امر غافل شد. به‌طوری‌که امروزه در جامعه‌ای مثل کرمانشاه بین اعضای خانواده‌ها به‌ویژه نسل‌های امروزی و والدین شکافی ارزشی و نگرشی دیده می‌شود. بررسی‌های انجام‌شده از مصاحبه‌های مطلعین گویای کم‌رنگ‌شدن ارزش‌های سنتی و جمعی و اختیارکردن شیوه‌های رفتاری و ارزشی متفاوت ازسوی جوانان و نوجوانان بوده است.

«نسل الان آن‌گونه که والدین آنها رفتار می‌کنند، به‌هیچ‌وجه نیستند و معمولاً برای خود ارزش تعریف می‌کنند، خیال‌بافی می‌کنند، تصمیم می‌گیرند N8»

«جوانان امروزی اعتقادات قدیم‌ترها به‌ویژه پدربزرگ، مادر بزرگ‌ها را تحت هیچ شرایطی قبول ندارند؛ چون روزی هزار برنامه، الگوی رفتاری، حرف و حدیث را در فضای مجازی دنبال می‌کنند و زندگی آنها چیزی متفاوت از زندگی نسل‌های قبل‌تر است N5»

هسته‌ای‌شدن ساختار خانواده و فرزندآوری

هسته‌ای‌شدن ساختار خانواده یکی دیگر از ابعاد تحولی خانواده در جامعه ایران بوده است که به دنبال تغییر و تحولات اقتصادی، فکری و فرهنگی در حوزه خانواده رخ داده است. خانواده هسته‌ای ترکیبی از زن و شوهر و فرزندان محدود است. در جامعه ایران و متعاقب شهرستان کرمانشاه، جدایی مکانی فرزندان بعد از ازدواج و گرایش خانواده‌ها به داشتن فرزند کمتر، ساختار خانواده گسترده را با تغییر و

راستای جلوگیری از اختلال فیزیکی (بدن) حتی حاضر نیستند فرزند یا فرزندان بیشتر داشته باشند N10.»

«پرورش سگ و ورود سگ‌های زیتی در بین خانواده و به‌ویژه نسل‌های جدیدتر در حال افزایش است و در پارک‌ها و خیابان‌ها به‌وضوح مشاهده می‌شود.»

«جراحی‌های زیبایی از دماغ گرفته تا پروتز و تزریق‌ها حتی در بین سالمندان نیز گسترش یافته است. تازه این پدیده در بین مردان هم رنگ و بوی خاصی دارد N16.»

«در جامعه‌ای که اکثریت مردم گُردزبان یا نهایت لکی تکلم می‌کنند و والدین زبان دیگری را به فرزندشان یاد می‌دهند، باید توقع داشت زبان مادری بعد از چند نسل از بین برود، باید انتظار داشت فرزندان نسل‌های امروزی هیچ‌گونه آگاهی از ریشه و تبار خود نداشته باشند N3.»

شکل ۱- تحولات خانواده در کرمانشاه (مأخذ: برگرفته از مصاحبه‌ها)

Fig 1- Family developments in Kermanshah (Source: taken from interviews)

تحول مواجه کرده است؛ ازجمله شیوه‌هایی که می‌توان از طریق آنها به فهم هسته‌ای شدن ساختار خانواده در کرمانشاه رسید، فرم‌های جدید خانواده همچون خانواده بی‌فرزند، خانواده‌های تک‌والد، سبک زندگی آپارتمان‌نشینی و کوچک شدن سرانه سقف اشاره کرد. نمونه‌هایی از دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان گویای چنین امری است.

«برخلاف قدیم که کارها دستی انجام می‌شد و سبک زندگی خانواده نیز متفاوت بود، امروزه داشتن فرزند زیاد سخت و هزینه‌بر است؛ هم به‌لحاظ اقتصادی و هم تربیتی و هم زمانی که باید به فرزندان اختصاص داد. دخترم گندم در سه کلاس موسیقی، زبان انگلیسی و ورزش هفته‌ای سه جلسه و در سه روز متفاوت کلاس دارد. علاوه‌بر هزینه، رسیدگی به کارهای روزمره یک بچه تا این حد نیاز به حمایت دارد N4.»

«برخی زن و شوهرهای مشروع که در بین خانواده‌های فامیل هم مشاهده می‌شود، ترجیح می‌دهند به‌صورت توافقی فعلاً بچه‌دار نشوند و به قول خودشان زندگی کنند؛ زیرا زندگی کردن با نفس کشیدن متفاوت است N14.»

خودباختگی فرهنگی

خودباختگی فرهنگی زمانی در جامعه اتفاق می‌افتد که اعضای جامعه به روش‌های تقلیدی و تظاهری سبک زندگی و اصول فرهنگی جامعه‌ای دیگر را جدای از جامعه خودی اختیار کنند. در این مسیر زمانی که تغییرات سریع باشد، هویت افراد منقلب می‌شود و افراد به هویت مشترک جامعه خودی تعلقی ندارند. هرچند حضور فیزیکی و جسمی داشته باشند، رفتار، الگوها، سبک زندگی آنها متأثر از فرهنگ بیگانه خواهد بود. در کلان‌شهر کرمانشاه نیز وجود برخی از رفتارها و برگزیدن سبک‌های جدید زندگی مانند بدن‌نمایی‌های خیابانی، مداخله در بدن، پرورش حیوانات خانگی و غیره نمونه‌های بارز این امر است. مشارکت‌کنندگان در مصاحبه نیز به برخی از این موارد اشاره داشته‌اند.

«امروزه مدیریت بدن و روی فرم ماندن به‌ویژه در بین خانم‌ها مشهود است. به‌طوری‌که برخی از خانم‌ها در

بحث و نتیجه

پژوهش حاضر به بررسی تحولات خانواده در شهر کرمانشاه با نگاهی جامعه‌شناختی و با رویکردی چندبُعدی به تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های این تحولات از دیدگاه کارشناسان پرداخته است. این مطالعه با استفاده از روش کیفی و تکنیک مصاحبه، برای اولین بار در کرمانشاه انجام شده است و به‌عنوان یکی از جدیدترین مطالعات در حوزه خانواده در ایران شناخته می‌شود.

کرمانشاه یکی از کلان‌شهرهای کشور است که به دلیل بافت ترکیبی نژادی و قومی دارای سلیقه‌ها، نمودهای فرهنگی و ارزشی خاص خود است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که خانواده در کرمانشاه طی دهه‌های اخیر با تغییر و تحولاتی در درون خود مواجه بوده است. خانواده در کرمانشاه نیز با مدرن‌شدن جوامع و گذاری که از جامعه کشاورزی به صنعتی رخ داده است (Furstenberg, 2019)، تحولاتی را بسته به قومیت، فرهنگ و خرده‌فرهنگ‌های حاکم تجربه کرده است. مطابق با آمارهای موجود از مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان (۱۴۰۰) با تغییراتی اجتماعی و اقتصادی همچون افزایش بار تکفل، بیکاری و فلاکت، افزایش طلاق و کاهش ازدواج، کاهش نرخ رشد جمعیت (کمتر از ۷ درصد)، افزایش نرخ مشارکت زنان در اجتماع و بازار کار ($+3.3\%$) مواجه بوده است. نتایج پژوهش حاضر پوشش‌دهنده و تصدیق‌کننده نتایج برخی از پیشینه‌های تجربی است و نیز به مقوله‌ها و یافته‌های جدیدی نیز، در حوزه تحولات خانواده دست یافته است.

با تکیه بر دیدگاه کارشناسان (مطالعین حوزه خانواده)، ۱۱ مضمون (مقوله) اصلی در میدان مطالعه شناسایی شده است که گویای تحولات خانواده در زمینه‌های ساختاری، کارکردی، روابط و نقش فردی خانواده بوده است: کاهش روابط و گفتمان‌های درون خانواده، تضعیف پیوندهای خویشاوندی، تغییر در نقش زنان و روابط زناشویی، هسته‌ای‌شدن ساختار خانواده، تغییر در سبک زندگی، کم‌رنگ‌شدن ارزش‌های جمعی و سنتی، توجه به حقوق فرزندان، خودباختگی

فرهنگی تغییراتی بوده است که نشان از تحولاتی عمیق در ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه کرمانشاه دارد.

کاهش تعداد فرزندان و افزایش خانوارهای تک‌نفره یا زوجین بدون فرزند نشان‌دهنده تغییر به سمت خانواده‌های هسته‌ای است. این تغییرات مشابه روندهایی است که در کشورهای توسعه‌یافته مشاهده می‌شود. نتایج پژوهش بگی و عباسی شوازی (۱۳۹۹)، باسین (2016) نیز، نشان از هسته‌ای‌شدن و کاهش بُعد خانوار داشته است، به‌طوری‌که سهم خانوارهای تک‌نفره، تک‌والد و نیز خانوارهای زوجین بدون فرزند (بگی و عباسی شوازی، ۱۳۹۹) افزایش یافته و در طرف مقابل از سهم خانوارهای گسترده و ترکیبی کاسته شده است. همچنین نتایج پژوهش علی‌دوستی و همکاران (۱۴۰۱) نشان از کاهش باروری در کرمانشاه داشته است. حدود ۲/۷ درصد از زوجین بدون فرزند بوده‌اند. ۳۳/۱ درصد از زوجین دارای یک فرزند و تمایلی به داشتن بیش از یک فرزند نداشته‌اند. دیدگاه جمعیت‌شناختی لستهاق و نیلز (2002) نیز تصدیق‌کننده کاهش ازدواج و باروری و هسته‌ای‌شدن ساختار خانواده بوده است.

در جامعه امروزی روابط خویشاوندی دستخوش تغییرات درخور توجهی شده است. یکی از عوامل اصلی این تغییرات، تحولات اجتماعی و اقتصادی است که بر ساختار خانواده‌ها تأثیر گذاشته است. فردگرایی و ظهور شبکه‌های اجتماعی باعث شده تا شیوه‌های جدیدی برای حفظ ارتباطات به وجود آید. هرچند که این امر نمی‌تواند جایگزین ارتباطات حضوری شود. همچنین تغییرات در ساختار خانواده مثل هسته‌ای‌شدن و کاهش خانواده‌های گسترده فضای ناشناخته‌ماندن نسل‌های جدیدتر را فراهم آورده است.

ازدواج مبتنی بر عشق، عاطفه (Beck & Beck, 2004) و محاسبه‌گری از نوع برد-برد جایگزین روابط سنتی، ازدواج‌های تنظیم‌شده و خویشاوندی شده است. پدیده طلاق در مدل‌های مختلف در جامعه آماری مدنظر وجود داشته است، به‌طوری‌که آمارها و نظر کارشناسان حاکی است که

جدای از طلاق عاطفی، جنسی و مالی بیش از یک‌سوم ازدواج‌ها در کلان‌شهر کرمانشاه به طلاق فیزیکی منجر می‌شود که برخی از اندیشمندان همچون شوارتز و اسموک (2020) از این پدیده با عنوان طلاق خاکستری یاد کرده‌اند.

یافته‌های تحقیق نشان از ازدواج‌گزیزی و زیست مجردی، زندگی مستقل و تک‌نفره دارد. نگاه جدید جوانان به ازدواج بیشتر بر فردیت و اهداف شخصی متمرکز است و ازدواج را مرحله‌ای از زندگی می‌دانند که با اهدافشان همسو باشد و به ازدواج به‌عنوان سنت اجتماعی نگاه نمی‌شود. از منظر پوپنو (1988) فردگرایی افسارگسیخته از مشخصه‌های دوران مدرن است که تغییراتی اجتماعی و فرهنگی ازجمله در ازدواج، تعداد فرزندان و نرخ باروری، کوچک‌شدن خانواده و کاهش تعداد اعضا را به دنبال دارد. نتایج پژوهش بگی و عباسی شوازی (۱۳۹۹) نیز حکایت از این امر داشته است و گواه بر سبک‌های جدید خانواده (تک‌والد، مستقل، زوجین بدون فرزند) بوده است.

روابط کوتاه‌مدت و خارج از عرف و ازدواج‌های غیررسمی از دیگر مقولات بوده است که وجود چنین پدیده‌هایی ازدواج‌گزیزی، عدم تعهد و مسئولیت‌پذیری را به دنبال داشته است. نتایج پژوهش شوارتز و اسموک (2020) نیز وجود روابط کوتاه‌مدت و خارج از عرف، باروری‌های نامشروع، افزایش زندگی مشترک بدون ازدواج و بالارفتن میانگین سن ازدواج حاصل از این روابط را تأیید می‌کند. همچنین به عقیده کاستلز (۱۳۸۰) در دنیای مدرن پیوندهای ازدواج و خانواده دچار نوعی گسستن می‌شود. از مفاهیم روابط جنسی مصرف‌گرایانه، مصرف‌کردن یکدیگر و جنسیت انعطاف‌پذیر (به نقل از گیدنز) نام برده است. این گسسته‌شدن روابط جنسی سبب حرکت از ازدواج به سمت هم‌خانگی، برقراری رابطه جنسی خارج از چارچوب ازدواج و روابط جنسی مصرف‌گرایانه می‌شود.

آزادی در انتخاب همسر یکی دیگر از موضوعات و تحولاتی بوده است که در بین خانواده‌ها وجود داشته است.

در گذشته بسیاری از ازدواج‌ها براساس تصمیمات خانواده‌ها و یا توجه به منافع اقتصادی یا اجتماعی صورت می‌گرفت؛ اما امروزه با تغییرات فرهنگی و افزایش آگاهی جوانان، تمایل به انتخاب همسر براساس عشق، تفاهم و اهداف مشترک بیشتر بوده است. این تغییر نگرش باعث شده است تا جوانان بیشتر به دنبال روابطی باشند که در آن احساس رضایت و خوشبختی کنند؛ بنابراین، ایجاد فضایی به دور از هرگونه ترس و قضاوت شدن می‌تواند به شکل‌گیری روابط سالم‌تر و پایدارتر کمک کند.

از دیگر یافته‌های پژوهش نگرش‌ها و رفتارهای والدین نسل جوان‌تر به تربیت و توجه به حقوق فرزندان بوده است. امروزه برخلاف گذشته به‌لحاظ قانونی، آموزشی، عاطفی و رفاهی توجه بیشتری به کودکان و فرزندان در میان خانواده‌ها می‌شود. پذیرش تفاوت نسلی و سبک زندگی متفاوت فرزندان ازسوی والدین، تعامل بازتر و گفت‌وگوی بیشتر بین والدین و فرزندان، افزایش حمایت والدین از انتخاب‌ها و تصمیمات مستقل فرزندان نمونه‌هایی از انعطاف‌پذیری والدین با کودکان بوده است. عصری که گیدنز (۱۳۸۴) نیز از آن با عنوان نوعی عزای بودن کودک- عصر کودک عزیز- یاد می‌کند. نتایج پژوهش علی‌دوستی و همکاران (۱۴۰۱) نیز نشان از کاهش اقتدار والدین و توجه بیش از اندازه والدین به فرزندان داشته است، به‌طوری‌که در خیلی از موقعیت‌ها از اقدامات نادرست و توقعات غیراخلاقی و نامشروع فرزندان چشم‌پوشی می‌کنند.

یکی دیگر از مقولات تغییر نقش و روابط زنان بوده است که این تغییر نقش باعث ورود زنان به بازار کار و اشتغال زنان بیرون از خانه شده است. این خلأ حضور مادر در خانه، نقش عاطفی مادر را کم‌رنگ کرده است. یا توجه به نقشی که دختران و به‌ویژه مادران در جامعه امروزی و اجتماع ایفا می‌کنند، این امر نقش‌های مادرانه را با تعارض مواجه نموده است، به‌طوری‌که که فرزندان بخش زیادی از زندگی روزمره خود را به دور از والدین و به‌ویژه مادر سپری می‌کنند و این امر نوعی

بالا تر یکسان نیست و این تفاوت عمده‌ای در تغییرات طبقات بالا و پایین را سبب می‌شود. یافته‌ها نشان داده است که گرایش‌های جدیدی از سبک‌های زندگی (حیوان‌گرایی، پوشش‌های نامتعارف بدن‌نما، دخالت در بدن، تنوع‌طلبی‌های جنسی، روابط فرازنشویی و غیره) در بین خانواده نمود پیدا کرده است.

همچنین نتایج نشان می‌دهد که شکاف ارزشی، نگرشی و رفتاری به‌ویژه در روابط بین‌نسلی وجود دارد. کاهش ارتباطات بین‌نسلی، سست شدن آداب و رسومات گذشته به‌ویژه در بین جوانان، تغییر در آیین‌ها، جشن‌ها و مراسمات سنتی و مذهبی، تغییر در باورهای سنتی و جمعی، تأکید بر علم به‌جای دانش و باور بومی از تغییرات عمده فرهنگی و ارزشی در مقایسه با گذشته بوده است. دیدگاه اینگلهارت (1977) تصدیق‌کننده نتایج تحقیق در بحث تحول و تغییر ارزشی است. به نظر وی برای نسل‌های پس از جنگ، اولویت تأمین نیازهای اولیه (کالاهای مادی و امنیت فیزیکی) با اهمیت فزاینده‌ای به مسائل ابراز وجود، سبک زندگی و آزادی فردی تبدیل شد؛ بنابراین، «آزنجایی که نسل‌های جوان به‌تدریج جایگزین نسل‌های مسن‌تر در جمعیت بزرگسال می‌شوند، جهان‌بینی غالب در این جوامع در حال تغییر است». وجود ارتباطات به‌لحاظ دامنه نامحدود، شبکه‌های اینترنتی، رسانه‌های جمعی و فضاهای مجازی، تحولات تکنولوژیک، احساس نیاز و سیری‌ناپذیری انسان و غیره سبب بروز و ظهور ارزش‌های جدید و تمایلات فردی با پیامدهای منفی و مثبت شده است. بسیاری از تحولاتی که در حوزه خانواده اتفاق افتاده است، دارای پیامدهای مثبت برای برخی از اقشار جامعه همچون زنان بوده است و زمینه‌های شغلی، تحصیلی، نقشی و غیره را به دنبال داشته است؛ اما آن روی سکه تحولات نامالیماتی را به دنبال داشته است که اندیشمندان حوزه خانواده با عنوان آسیب و بحران از آنها یاد کرده‌اند؛ زیرا زمینه از بین رفتن معنای خانواده در حوزه‌های ساختاری، کارکردی، روابط و نقشی‌ها را به دنبال داشته است.

از خلأ عاطفی را برای فرزندان به دنبال دارد و نهاد خانواده را با پدیده‌ای به نام «عاطفه‌زدایی از خانواده» مواجه خواهد کرد. فرزندان و گروه‌های سنی بالاتر (سال‌مندان) نوعی از خلأ عاطفی در نبود پدر و مادر در خانه را احساس می‌کنند و نقش تربیتی خانواده در مقایسه با قبل‌تر نمود کمتری دارد. هرچند شاید توجه والدین به فرزندان در مقایسه با قبل‌تر بیشتر باشد، توجه به این نکته که امروزه والدین به دلایل شغلی، تحصیلی و غیره وقت کمتری را با فرزندان و سال‌مندان صرف می‌کنند، حائز اهمیت است. به عقیده فوکویاما (۱۳۸۶) تغییر در نقش زنان و استقلال مالی آنها و جهت‌گیری‌های حسابگرانه مردان موجب ترجیح روابط کوتاه‌مدت خواهد شد و پدیده‌هایی مثل طلاق در جامعه را سهل‌تر خواهد کرد.

یافته‌ها نشان می‌دهد که قدرت در بین زنان و مردان و اعضای خانواده متعادل شده است و همه اعضای خانواده برخلاف گذشته تقریباً نقش یکسانی در تصمیم‌گیری‌های مهم زندگی دارند. دیگر نقش‌های زنانه و مردانه تفکیک شده نیست، بلکه زنان و مردان در کنار همدیگر چرخ زندگی را به پیش می‌برند. نتایج پژوهش فروستنبرگ (2019) تصدیق‌کننده این امر است که زنان کشورهای درحال توسعه به‌طور فزاینده‌ای به دنبال تحصیل و اشتغال به‌عنوان ابزاری برای پیشرفت شخصی هستند. این روند عموماً اقتدار خانواده را تضعیف می‌کند و نوعی از تعادل قدرت را بین زن و مرد برقرار می‌کند.

یافته‌ها نشان می‌دهد، شیوه‌های جدیدی از سبک زندگی و نوع روابط (روابط نامشروع، حیوان‌گرایی، دخالت در بدن، بدن‌نمایی و غیره)، البته به‌طور نابرابر و در برخی موارد محدودتر از بقیه موارد، در بین خانواده‌های شهر کرمانشاه وجود دارد. دلیل یکنواخت‌نبودن الگوی تغییر این است که قرارگرفتن در معرض تغییرات اقتصادی و فرهنگی، بسته به زمینه‌های اجتماعی خاصی که افراد و خانواده‌هایشان در آن قرار دارند، متفاوت است. سبک زندگی، نوع روابط و خرده‌فرهنگ‌ها در طبقات پایین جامعه در مقایسه با طبقات

۵. تقویت نظام آموزشی: آموزش مهارت‌های زندگی همچون، ارتباطی، مدیریت استرس و حل مسئله به دانش‌آموزان برای مواجهه با چالش‌های زندگی.
۶. حمایت از اشتغال پایدار: ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار که به ثبات اقتصادی خانواده‌ها کمک کند.
۷. برنامه‌های حمایتی اجتماعی: ارائه خدمات حمایتی مانند بیمه بیکاری، کمک‌هزینه مسکن در راستای کاهش فشارهای اقتصادی.
۸. ترویج فرهنگ گفت‌وگو: برگزاری کارگاه‌ها و سمینارهایی برای ترویج فرهنگ گفت‌وگو در خانواده‌ها می‌تواند به کاهش تعارضات خانوادگی کمک کند.
۹. سیاست‌های جمعیتی متعادل: تدوین سیاست‌هایی که تعادل بین رشد جمعیت و منابع موجود را حفظ کنند، می‌تواند به پایداری اقتصادی-اجتماعی کمک کند.
۱۰. تقویت زیرساخت‌های فرهنگی: سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فرهنگی مانند کتابخانه‌ها، مراکز هنری ورزشی می‌تواند به غنی‌سازی زندگی فرهنگی خانواده‌ها کمک کند.

منابع فارسی

- ابوالحسن تنهایی، ح.، آقاجانی بیگی، ز.، و ادیسی، ا. (۱۴۰۰). تحولات ساختاری نهاد خانواده با نگاهی به روابط فرازنشویی زنان: رویکرد GT (مورد مطالعه: زنان شهر قزوین). *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۸(۱۸)، ۷-۳۵. https://ssi.journals.umz.ac.ir/article_3595.html
- استراوس، آ. و کوربین، ج. (۱۳۹۰). *مبانی تحقیق کیفی: رویه‌ها و تکنیک‌های نظریه زمینه‌ای* (بیوک محمدی، مترجم). چاپ سوم. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- آزاد ارمکی، ت. (۱۳۹۷). *تغییرات، چالش‌ها و آینده خانواده ایرانی*. چاپ دوم. تیسرا.
- دفتر طرح‌های ملی با همکاری مرکز ملی رصد اجتماعی وزارت کشور. (۱۴۰۲). *ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان*

بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که خانواده به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی همچنان جایگاه خود را در شهر کرمانشاه حفظ کرده و به‌عنوان منبع اصلی حمایت عاطفی و اجتماعی باقی‌مانده است؛ باین‌حال متأثر از عوامل مختلفی مانند تغییرات فرهنگی، اقتصادی و فناوری، ساختار و نقش‌های درون خانواده دچار تحولاتی شده‌اند. افزایش نرخ طلاق، کاهش تعداد فرزندان، رشد خانواده‌های تک‌والد و افزایش مشارکت زنان در نیروی کار نمونه‌هایی از این تغییرات هستند. باوجود این تحولات، خانواده همچنان به‌عنوان محوری‌ترین نهاد برای انتقال ارزش‌ها و هنجارها به نسل‌های بعدی عمل می‌کند و معنای خود را در جامعه حفظ کرده است.

باین‌حال حفظ خانواده در مقابل تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیازمند رویکردهای جامع و علمی است. در ادامه به چند راهکار علمی و اجرایی منطبق با تحولات پیش رو ازسوی نهاد خانواده و دولت اشاره شده است:

۱. آموزش مالی: آموزش مهارت‌های مدیریت مالی به اعضای خانواده می‌تواند به کاهش استرس‌های اقتصادی کمک کند. ایجاد بودجه خانوادگی، پس‌انداز منظم و سرمایه‌گذاری هوشمندانه ازجمله این مهارت‌ها هستند.
۲. تقویت ارتباطات خانوادگی: برگزاری جلسات منظم خانوادگی برای بحث درباره مسائل مختلف و شنیدن نظرات همه اعضا می‌تواند به تقویت پیوندهای خانوادگی کمک کند. این جلسات باید فضایی امن برای بیان احساسات و نگرانی‌ها فراهم کند.
۳. حمایت روانی-اجتماعی: دسترسی به منابع حمایتی مانند مشاوره روان‌شناسی یا گروه‌های حمایتی می‌تواند در مواقع بحران بسیار مفید باشد.
۴. تقویت ارزش‌های مشترک: شناسایی و تقویت ارزش‌ها و اهداف مشترک خانوادگی می‌تواند انسجام بیشتری ایجاد کند و در مواجهه با تغییرات خارجی نقش محافظتی داشته باشد.

لیبی، م. م. (۱۳۹۲). نگرشی نوین به تحول ارزش‌های خانوادگی در ایران. کتاب ماه علوم اجتماعی، ۱۷ (۶۴)، ص ۳۲-۳۷.

مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). سالنامه آماری سازمان ثبت احوال استان کرمانشاه. [https://amar.org.ir/salnameh-](https://amar.org.ir/salnameh-amar/agentType/ViewType/PropertyTypeID/637)

مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان کرمانشاه. [https://amar.org.ir/statistical-](https://amar.org.ir/statistical-information/catid/3005)

مرکز آمار ایران. (۱۳۹۹). سالنامه آماری سازمان ثبت احوال استان کرمانشاه. [https://amar.org.ir/Portals/0/PropertyAgent/6200/Files/98-](https://amar.org.ir/Portals/0/PropertyAgent/6200/Files/98-05-00.pdf)

نقدهی، ا. و رویین‌تن، م. (۱۳۹۷). جنسیتی‌شدن معکوس فضاهای شهری ایران. چاپ اول. جامعه‌شناسان.

References

- Abbasi-Shavazi, M. J., & McDonald, P. (2008). *Family chang in Iran: Religion, Revolution and the state in International family change*, Ed. Thornton, et al. New York: Taylor and franci group. <https://www.researchgate.net/publication/313052637>
- Abolhasan-Tanahei, H., Aghajani-Beigi, Z., & Idrisi, A. (2019). Structural Developments of the Family Institution with a Look at Women's Extramarital Relations. *Journal of Sociology of Social Institutions*, 8(18), 7-35. [In Persian]. https://ssi.journals.umz.ac.ir/article_3595.html
- Alidosti, H., Hariri, M., & Safarian, M. (2012). The desire to have children in Kermanshah City: Determinants and limitations, *Ferdowsi University of Mashhad Social Sciences Journal*, 20(1), 83-109 [In Persian]. https://scsj.ricac.ac.ir/article_149113.html
- Azad-Aramaki, T. (2018). *Changes, challenges and the future of the iranian family. Second Edition*, Tisa Publishing [In Persian]. <http://teesa.ir/Books/Book?id=11435>
- Bagi, M., & Abbasi-Shawazi, M. J. (2019). Family dynamics in Iran: A study of four decades of changes in family and household structure. *Iranian Journal of Demography*, 15(30), 203-230. [In Persian]. doi: 10.22034/JPAI.2021.241891

(موج چهارم). پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات. <https://www.ricac.ac.ir/news/5011/>

بگی، م. و عباسی شوازی، م. ج. (۱۳۹۹). پویایی خانواده در ایران: مطالعه چهار دهه تغییرات در ساختار خانواده و خانوار. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۱۵ (۳۰)، ۲۰۳-۲۳۰. <https://doi.org/10.22034/jpai.2021.241891>

بهنام، ج. (۱۳۸۳). تحولات خانواده (محمدجعفر پوینده، مترجم). ماهی.

چیل، د. (۱۳۸۸). خانواده‌ها در دنیای امروز (محمد مهدی لیبی، مترجم). افکار.

رحیمی، م. (۱۳۹۸). بررسی تجربه دانشجویان سه دهه گذشته تاکنون از سیر تحول مفهوم خانواده ایرانی. مددکاری اجتماعی، ۶ (۲۲)، ۷۹-۱۱۴. <https://doi.org/10.22054/rjsw.2021.56027.439>

ریاست‌جمهوری، سازمان برنامه و بودجه، مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). سالنامه آماری کشور ۱۴۰۰. <https://amar.org.ir/Portals/0/Articles/salnameh00.pdf>

ساروخانی، ب. (۱۳۹۸). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده. چاپ بیست و سوم. سروش.

علی‌دوستی، ح.، حریری، م. و صفاریان، م. (۱۴۰۲). تمایل به فرزندآوری در شهرستان کرمانشاه: تعیین‌کننده‌ها و محدودیت‌ها. علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۲۰ (۱)، ۸۳-۱۰۹. <https://doi.org/10.22067/social.2023.79351.1251>

فوکویاما، ف. (۱۳۸۶). کتاب پایان نظم: سرمایه اجتماعی و حفظ آن (غلامعباس توسلی، مترجم). چاپ دوم. جامعه ایرانیان.

کاستلز، م. (۱۳۸۰). عصر اطلاعات، قدرت و هویت (حسن چاوشیان، مترجم). طرح نو.

گیدنز، آ. (۱۳۸۴). معنای مدرنیت (علی‌اصغر سعیدی، مترجم). چاپ دوم. کویر.

گیدنز، آ. (۱۳۹۲). پیامدهای مدرنیت (محسن ثلاثی، مترجم). چاپ هفتم. مرکز.

لیبی، م. م. (۱۳۹۳). خانواده در قرن بیست و یکم. علم.

- Iranian Values & Attitude. (2023). Fourth Wave, National plans office in cooperation with the national center for social monitoring of the ministry of interior, Publisher: Research Institute for Culture, Arts and Communications. [In Persian]. <https://www.ricac.ac.ir/news/5011/>
- Labibi, M. M. (2013). *A new approach to the evolution of family values in Iran, social sciences*. Month Book, Year 17, Issue 64. [In Persian]. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/978222/>
- Labibi, M. M. (2014). *Family in the twenty-first century*. With an Introduction by Bagher Sarukhani. Alam Publishing. [In Persian]. <https://www.gisoom.com/book/1993173/>
- Lesthaeghe, R., & Neels, K. (2002). From the first to the second demographic transition: An interpretation of the spatial continuity of demographic innovation in france, belgium and switzerland. *European Journal of Population*, 18, 325–360. DOI:10.1023/A:1021125800070
- Lesthaeghe, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111, 18112–18115. doi: 10. 1073/pnas. 1420441111.
- Lesthaeghe, R J., & Van de Kaa, D. (2010). The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review*, 36, 211–251. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>
- Naghdi, A., & Rouyintan, M. (2018). *Reverse genderization of iranian urban spaces*. First Edition. Sociologists Publication. [In Persian] <https://www.gisoom.com/book/11412143/>
- Peopnoe, D. (1988). *Disturbing the nest: Family change and decline in modern societies social institutions and social change*. Aldine deGryter. Published by Aldine Transaction. <https://doi.org/10.4324/9781003058786>
- Rahimi, M. (2019). A study of students' experiences in the last three decades to now on the evolution of the concept of the Iranian family. *Journal of Social Work*, 6(22), 79-114 [In Persian]. https://rjsw.atu.ac.ir/article_12848.html
- Sarukhani, B. (2019). *An introduction to the sociology of the family*. Twenty-third Edition. Soroush Publishing. [In Persian]. <https://www.iranketab.ir/book/47331-sociology-of-family>
- Schwartz, C. R., & Smock, P. J. (2020). The demography of families: A review of patterns and chang, *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 9–34. <https://doi.org/10.1111/jomf.12612>
- Statistics Cente of Iran. (2021). *General population and housing census of Kermanshah province*. [In Persian]. <https://amar.org.ir/salnameh-amari/agentType/ViewType/PropertyTypeID/637>
- Statistics Center of Iran. (2021). *Statistical yearbook of Kermanshah provincial civil registration*
- Beck, U., & Beck, E. (2004). *Families in a runaway world, the black well companion to the sociology of families*, Ed. Scott, J. et al. MA. USA, Blackwell. <https://www.google.com/search?q=Beck%2CU+and+Beck%2C+E>.
- Behnam, J. (2013). *Family developments* (M. J. Poyandeh, Trans.). Mahi Publishing. [In Persian]. <https://www.gisoom.com/book/1955501>
- Bhasin, H. (2016). Change in family structure in the modern times. *The International Journal of Indian Psychology*, 3(4), 2349-3429. DIP: 18.01.169/20160304, DOI: 10.25215/0304.169
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101. DOI:10.1191/1478088706qp063oa
- Castells, M. (2001). *The age of information, power and identity* (H. Chavoshian, Trans.). Tarh-e-No Publishing. [In Persian]. <https://www.gisoom.com/book/1195240/-2>
- Ceall, D. (2009). *Families in today's world* (M. M. Labibi, Trans). Afkar Publishing [In Persian]. <https://www.iranketab.ir/book/79788>
- Cheal, D. (1991). *Family and the state of theory*, Harvester Wheatsheaf, 213 pages. <https://www.amazon.com/Family-State-Theory-David-Cheal/dp/0745010040>
- Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative research. *Theory Into Practice*, 39(3), 124 -130. <http://www.jstor.org/stable/1477543>
- Flick, U. (2018). *A guide to qualitative research methods* (S. Mohammaditalwar, Trans.). First Edition. Sociologists Publishing. [In Persian]. <https://www.gisoom.com/book/11422708/>
- Furstenberg, F. F. (2019). Family change in global perspective: How and why family systems change. *Special Issue: The Future of Healthy Families*, 68(3), 326–341. <https://doi.org/10.1111/fare.12361>
- Fukuyama, F. (2007). *The end of order: Social capital and its preservation* (G. A. Tavassoli, Trans.; Second Edition). Jame'e-e-Iranian Publishing. [In Persian]. <https://www.gisoom.com/book/11086769/>
- Giddens, A. (2005). *The meaning of modernity* (A. A. Saeedi, Trans.). Second Edition. Kavir Publishing. [In Persian]. <https://www.gisoom.com/book/1207722/>
- Giddens, A. (2013). *The consequences of modernity*. (Salasi, M. Trans). Markaz Publishing. [In Persian].
- Goode, W. J. (1963). *World changes in divorce patterns*. New Haven, CT: Yale University Press. <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300055375/>
- Inglehart, R. (2000). Globalization and postmodern values. *The Washington Quarterly*, 23(1), 215-228. DOI:10.1162/016366000560665
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: changing values and political styles among westernpublics*, PrincetonUniversityPress, Princeton, N J. DOI:10.1515/9781400869589

- Persian]. <https://amar.org.ir/salnameh-amari/agentType/ViewType/PropertyTypeID/637>
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (2011). *Fundamentals of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques* (B. Mohammadi, Trans.). Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian]. <https://www.gisoom.com/book/11051298/>
- Tracy, S. J. (2013). Qualitative research methods: Collecting evidence, crafting analysis, communicating impact. *Revija za Sociologiju*, 43(1), 97-101. DOI:10.5613/rzs.43.1.6
- organization. [In Persian]. <https://amar.org.ir/salnamehamari/agentType/ViewType/PropertyTypeID/637>
- Statistics Center of Iran. (2006-2019). *Statistical yearbook of the Kermanshah provincial civil registration organization*. [In Persian]. <https://amar.org.ir/Portals/0/PropertyAgent/6200/Files/98-05-00.pdf>
- Statistical Center of Iran. (2021). *Statistical yearbook of the country*. [In Persian]. <https://amar.org.ir/Portals/0/Articles/salnameh00.pdf>
- Statistics Center of Iran. (2023). *General population and housing census of Kermanshah province*. [In